

Društveni centri

u jugoistočnoj Srbiji

**CENTRI U ZAJEDNICI I DRUŠTVENI
CENTRI
– PREGLED POSTOJEĆIH PRAKSI U
SVETU I SRBIJI**

Pripremile:

Vera Erac i Branka Pavlović

Novembar 2012. godine

Publikacija je nastala u saradnji sa UNICEF-om u okviru projekta ***Razvoj društvenih centara u jugoistočnoj Srbiji***, koji sprovodi Društvo za razvoj dece i mladih – OTVORENI KLUB uz finansijsku podršku Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC). Stavovi i mišljenja izneti u ovoj publikaciju su stavovi autorki i ne odražavaju nužno stavove i mišljenja UNICEF-a i SDC-a.

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

SADRŽAJ

	Strana
Lista skraćenica	4
I OPŠTI KONTEKST	6
II METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	7
III POJAM, VRSTE I ISTORIJAT DRUŠTVENIH CENTARA I CENTARA U ZAJEDNICI	8
III 1. Pojam društvenog centra i centra u zajednici	8
III 2. Društveni centri po načinu nastanka i vrednostima na kojima se zasnivaju	13
2.1. Društveni centri kao inicijativa zvaničnog sistema	13
2.2. Društveni centar kao inicijativa pojedinca	13
2.3. Verski društveni centri	14
2.4. Društveni centri kao rezultat inicijativa organizacija civilnog društva	15
2.5. Društveni centri kao rezultat razvoja sistem lokalnih usluga socijalne zaštite	17
2.6. Mesna zajednica kao jedan oblik društvenog centra	17
IV SVETSKA I EVROPSKA ISKUSTVA U ORGANIZOVANJU I RADU DRUŠTVENIH CENTARA	19
IV 1. Iskustva u Sjedinjenim Američkim Državama	19
IV 2. Iskustva drugih neevropskih zemalja	22
IV 3. Evropska iskustva	23
3.1. Ujedinjeno Kraljevstvo	23
3.2. Zapadna Evropa	27
3.3. Istočna Evropa	31
V ISKUSTVA IZ SRBIJE U ORGANIZOVANJU I RADU DRUŠTVENIH CENTARA	37
VI ZAKLJUČCI I PREPORUKE	45
VI 1. Osvrt na ograničenja	45
VI 2. Zaključci	45
VI 3. Preporuke	46
Reference	49
PRILOZI	53
PRILOG 1	53
PRILOG 2	56

LISTA SKRAĆENICA

EVS	Evropski volonterski servis
JNA	Jugoslovenska narodna armija
MZ	Mesna zajednica
OCD	Organizacija civilnog društva
OSI	Osoba sa invaliditetom
NVO	Nevladina organizacija
ROC	Razvojno-obrazovni centar
SAD	Sjedinjene Američke Države
SDC	Švajcarska agencija za razvoj i saradnju
UK	Ujedinjeno Kraljevstvo
UNICEF	Organizacija Ujedinjenih nacija za brigu o deci

*“Nikada ne sumnjajte u to da mala grupa pažljivih, posvećenih građana može promeniti svet.
Zapravo, tako se jedino svet i menja.”*

Margaret Mid

I Opšti kontekst

Uz podršku UNICEF-a, Društvo za razvoj dece i mladih – OTVORENI KLUB iz Niša sprovodi projekat RAZVOJ DRUŠTVENIH CENTARA U JUGOISTOČNOJ SRBIJI. Opšti cilj projekta je doprinos razvoju razvojno-obrazovnih centara (u Nišu, Prokuplju, Pirotu, Lebanu, Bojniku, Vladičinom Hanu i Surdulici) kao mreže zasebnih društvenih centara koji odgovaraju na potrebe lokalnih zajednica kroz doseganje članova zajednice i pružanje podrške, usmeravajući svoj rad na inovativne razvojne i obrazovne usluge.

Specifični ciljevi su:

1. Razviti društvene centre kroz jačanje kapaciteta Razvojno-obrazovnih centara u 7 opština (Piroto, Prokuplje, Lebane, Bojnik, Surdulica, Vladičin Han i Niš) zasnivajući ih na najboljim međunarodnim i nacionalnim praksama
2. Podržati sprovođenje prioritetnih usluga/aktivnosti društvenih centara povezanih sa obrazovanjem dece i mladih
3. Obezbediti kvalitet dizajna i sprovođenja prioritetnih usluga/aktivnosti.

Program „Razvojno-obrazovni centri na jugu Srbije“ u proteklom periodu sproveden je sa ciljem prekidanja kruga siromaštva i društvene isključenosti Roma u najsiriromašnijim opštinama na jugoistoku Srbije. Mreža ROC-ova koja pruža podršku deci različitih uzrasnih grupa, kao i njihovim roditeljima razvijena je od strane Društva za unapređivanje romskih naselja i UNICEF-a, uz finansijsku podršku SDC-a.

Glavni efekti programa bili su:

1. Mobilizacija lokalnih zainteresovanih strana
2. Povaćan pristup i kvalitet obrazovanja dece koja žive u romskim naseljima i u njihovoj blizini
3. Osnaživanje romskih porodica
4. Stavljanje na raspolaganje resursa za različite aktivnosti zasnovane na potrebama zajednice i usluge za marginalizovane grupe
5. Doprinos razvoju programa inkluzije Roma

U nekim lokalnim samoupravama, ROC-ovi su delovali kao društveni centri koji su obezbeđivali širok obim usluga i imali su istovremeno finansijsku podršku lokalne samouprave i drugih donatora. Ipak, pretežna podrška je dolazila od strane donatora.

Razvoj društvenih centara u okviru ovog projekta će biti zasnovan na iskustvima Društva za unapređivanje romskih naselja i Društva za razvoj dece i mladih – Otvoreni klub, kako bi se razvio **model društvenog centra** koji zadovoljava potrebe različitih grupa u lokalnoj zajednici – dece, mladih, žena, muškaraca, starijih, i koji obezbeđuje prostor i različite alate za obezbeđivanje resursa

za raznolike aktivnosti u oblastima socijalne zaštite, obrazovanja, kulture. Pristup će biti inovativan, uključivaće najbolju međunarodnu praksu i zasnivaće se na sledećim komponentama:

1. Razvoj i promocija modela društvenog centra
2. Obezbeđivanje malih grantova za podršku prioritetnim aktivnostima/uslugama povezanim sa obrazovanjem dece i mladih
3. Obezbeđivanje kvaliteta sprovedenih aktivnosti/obezbeđenih usluga

II Metodologija istraživanja

Pregled postojećih praksi društvenih centara i centara u zajednici je istraživanje deskriptivnog karaktera koje će se zasnivati na analizi dostupnih informacija i dokumenata o radu takvih centara u svetu i kod nas. Istraživanje će u prvom redu biti bazirano na pretraživanju interneta i slanju upita elektronskom poštom na potencijalno relevantne adrese.

Osnovi cilj pregleda je da se obezbedi uvid u međunarodne i domaće prakse društvenih centara i centara u zajednici, koji će biti osnova za uspostavljanje modela društvenog centra prilagođenog potrebama različitih grupa građana i građanki u lokalnim samoupravama Jugoistočne Srbije koje su uključene u projekat.

Rezultati ovog pregleda će biti saopšteni u formi izveštaja čiji sadržaj će obuhvatiti: koncept društvenih centara i centara u zajednici i njihov istorijski razvoj; pregled svetskih i evropskih iskustava u ovoj oblasti; pregled domaćih iskustava; primere dobrih praksi i preporuke za razvoj modela društvenog centra u lokalnim samoupravama u Jugoistočnoj Srbiji koje su obuhvaćene ovim projektom.

Zajedno sa situacionom analizom koja će biti sprovedena u svakoj lokalnoj samoupravi-učesnici, ovaj pregled će se koristiti i kao osnova za razvoj programa u društvenim centrima.

Pregled postojećih praksi će pripremiti dva konsultanta koji će kroz međusobnu razmenu informacija, ideja i sugestija pripremiti celovit dokument za budući razvoj društvenih centara.

III Pojam, vrste i istorijat društvenih centara i centara u zajednici

III 1. Pojam društvenog centra i centra u zajednici

U anglosaksonskoj literaturi i u praksi se koriste dva pojma koja se u duhu našeg jezika mogu prevesti kao društveni centri – *social centres* i *community centres*.

Društveni centri¹ su prostori, najčešće velike zgrade u zajednici u kojim se organizuju raznovrsne aktivnosti međusobno povezane samo svojom osnovnom karakteristikom – sve su neprofitne. Ovi centri mogu da budu organizovani centri za lokalne aktivnosti ili mogu da obezbeđuju podršku manjinskim grupama, kao što su izbeglice i druge osetljive grupe. Oni često organizuju besplatne prodavnice², javne kompjuterske laboratorije, besplatno stanovanje za putnike i sl. **Njihove usluge su određene potrebama zajednice u kojoj su društveni centri locirani i veštinama koje učesnici imaju i mogu da ponude.**

Nešto drugačije određenje društvenih centara³ je da su to samostalno vođeni prostori u vlasništvu, iznajmljeni ili zauzeti prostori, vrlo različitih formi. U društvenim centrima ljudi se okupljaju da bi stvarali i komunicirali. Društveni centri nude osećaj pripadnosti zajednici i solidarnosti, hranu i zabavu; oni su nekomercijalna mesta za opuštanje, razgovor, susrete sa ljudima ili pronalaženje informacija o različitim pitanjima i temama.

Ovi centri su takođe poznati i kao *slobodni prostori*, odnosno *sigurni prostori* gde se vode i ohrabruju specifične forme dijaloga i aktivizma ili oni služe kao otvoreni prostori za interakcije između veoma različitih grupa u zajednici bez ikakve cenzure (tako da se koristi i pojam *zone slobode govora*). Društveni centri koji su otvoreni za opštu javnost su takođe i deo opšteg *pokreta trećeg mesta*. Treća mesta uključuju male komercijalne ili potpuno nekomercijalne urbane prostore u kojima se građani okupljaju.

Društveni centri obezbeđuju mogućnosti za druženje u barovima, kafeima ili u toku muzičkih događaja. Omogućavaju i pristup alternativnim, teško pristupačnim informacijama kroz projekte kao što su biblioteke, infošopovi, filmske noći ili razgovori. Druge aktivnosti obuhvataju sastanke, izložbe, radionice na različite teme. Ti projekti su često volonterski, vođeni od strane ljudi koji nisu ni

¹ Prema: http://en.wikipedia.org/wiki/Social_center

² **Prodavnice za poklanjanje stvari, prodavnice za razmenu ili trampu, besplatne prodavnice, ili besplatne radnje** su radnje u kojima je sva roba besplatna. Slične su dobrotvornim prodavnicama, sa pretežno polovnim (second hand) stvarima— jedino što je sve dostupno potpuno besplatno. Bilo da je pitanju knjiga, komad nameštaja, odevni predmet ili neka stvar za domaćinstvo, sve se besplatno poklanja, iako neke prodavnice posluju po principu *jedno za drugo* (prodavnice za razmenu). Besplatne radnje predstavljaju oblik konstruktivne direktne akcije koja obezbeđuje alternativu kupovini zasnovanoj na novcu, dopuštajući ljudima da razmenjuju robe i usluge i van sistema novčane privrede. Danas se ova ideja održava i zbog nove generacije zaštitinika životne sredine koji smatraju da se ovako podiže svest o negativnim stranama potrošačke kulture i promoviše ponovna upotreba različitih dobara. Kulturološki, neki ljudi smatraju da prihvatanje besplatne robe nosi društvenu stigmatu. Mnogo ljudi koji koriste ove prodavnice su oni koji su u stanju potrebe (finansijski su siromašni, kao samohrani roditelji, stariji ljudi ili studenti) ili to čine iz ubeđenja (anti-kapitalisti i zaštitinici životne sredine – enviromentalisti). Prodavnice za razmenu ili trampu gde je neophodno da nešto donesete da biste nešto drugo uzeli su jedan od načina da se ova vrsta stigmatizacije ublaži. (Prema: http://en.wikipedia.org/wiki/Free_shop)

³ Prema: <http://thepad.wordpress.com/about-social-centres-and-the-uk-network/>

dobrotovorni, ni socijalni radnici. Projekti se vode u duhu saradnje, solidarnosti i uzajamne pomoći. Većina društvenih centara je nehijerarhijski vođena i zasnovana na konsenzualnom donošenju odluka.

*Skvotiranje*⁴ je zauzimanje napuštenog ili slobodnog zemljišta i/ili zgrade – najčešće stambene, čiji vlasnici nisu skvoteri. Postoji značajna razlika između skvotiranja iz nužnosti i skvotiranja kao političkog stava. U mnogim evropskim zemljama postoje skvotirane kuće koje se koriste za smeštaj kao i veći skvoterski projekti koji organizuju društvene i kulturne aktivnosti. Primeri ovih poslednjih su bivša bolnica za obolele od lepre u okolini Barselone (koja je baš zbog svoje prethodne namene bila napuštena više od 50 godina) i bivša vojna kasarna Metelkova u Sloveniji. U Italiji, od 70-tih godina XX veka, velike fabrike ili čak napušteni vojni objekti su postali mesta za razvijanje društvenih centara, poznatih kao *Centri Sociali*.

Infošop je društveni centar koji ima ulogu fokalne tačke za distribuciju političkih, subkulturnih i umetničkih informacija, putem knjiga, brošura, nalepnica, postera i sl. Infošopovi služe kao mesta za sastajanje i resursni centri za grupe lokalnih aktivista. Ove vrste društvenih centara su vrlo česte u Zapadnoj Evropi i Severnoj Americi.

Treće mesto (ili, *treći prostor*) je pojam kojim se ukazuje na društveno okruženje odvojeno od dva uobičajna društvena okruženja – kuće i posla. Treće mesto je važno za građansko društvo, demokratiju, građanski angažman i uspostavljanje osećaja pripadnosti. Treća mesta omogućavaju i podstiču kreativnije interakcije među ljudima. Sve društvene zajednice već imaju mesta za neformalno okupljanje⁵. Za moderno društvo je karakteristično aktivno traganje za takvim mestima u cilju zadovoljavanja društvenih potreba. Glavne karakteristike *trećeg mesta* su: besplatno je za korišćenje ili su cene vrlo niske; poželjno je, made ne i presudno da budu dostupni osveženje i hrana; veoma je pristupačno – većini korisnika je na rastojanju koje sa lakoćom prelaze peške; uključuje redovne korisnike; prihvata sve ljude kao dobrodošle; udobno je; glavna aktivnost je slobodna konverzacija.

Virtuelna treća mesta i prostori su se razvili zahvaljujući uticaju moderne komunikacione tehnologije, tako da se korisnici iz svojih kuća i stanova uključuju u on-line zajednice i/ili različite kompjuterske igre u kojima učestvuje veći broj igrača.

Hakerski prostor ili *hakerska laboratorija* ili *kreativni prostor* je mesto na kome ljudi sa zajedničkim interesovanjima, najčešće za kompjutere, tehnologiju, nauku, digitalnu ili elektronsku umetnost, mogu da se sretnu, druže i/ili sarađuju. Mnogi hakeri⁶ učestvuju u korišćenju i razvijanju besplatnog softvera i alternativnih medija. Često su fizički locirani u infošopovima, društvenim centrima, centrima za obrazovanje odraslih ili u univerzitetskim kampusima, ali se ponekad preseljavaju i u industrijske ili skladištene prostore, ukoliko im je potrebno više prostora.

U Velikoj Britaniji je aktivna *Mreža društvenih centara* čiji je cilj da povezuje sve veći broj autonomnih prostora u cilju razmene resursa, ideja i informacija. Ova Mreža⁷ predstavlja samoniklu

⁴ Prema: <http://en.wikipedia.org/wiki/Squatting>

⁵ Jedan od čestih primera tradicionalnog *trećeg mesta* za muškarce je berbernica ili brijanica u koju redovno odlaze.

⁶ *Haker* je pojam koji se koristi u kompjuterskoj tehnologiji za nekoliko tipova osoba: (1) osoba koja pristupa kompjuterskom sistemu zaobilazeći njegov sigurnosni sistem; (2) osoba koja iz hobija kreira inovativna kompjuterska rešenja ili kombinacije elektronske i kompjuterske opreme za maloprodaju; (3) osoba koja pripada programerskoj subkultur i zastupa antiautoritarni pristup razvoju softvera povezan sa pokretom za slobodni softver. (Prema:

[http://en.wikipedia.org/wiki/Hacker_\(term\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Hacker_(term)))

⁷ Prema: http://en.wikipedia.org/wiki/UK_Social_Centre_Network

(grass roots) inicijativu za umrežavanje nezavisnih društvenih centara u Velikoj Britaniji. Iza te inicijative ne stoji neki poseban politički stav, već samo opšta želja da se unapredi komunikacija i saradnja između društvenih centara.

Lista društvenih centara koji su u Mreži društvenih centara ⁸			
Naziv	Mesto	Adresa	Vebsajt
1 in 12 Club	Bradford	21 Albion Street	http://www.1in12.com/
491 Gallery	London	491 Grove Green Road	
56a	London	56a Crampton Street	http://www.56a.org.uk/
Autonomous Centre	Edinburgh		http://www.autonomous.org.uk/
Black Rose	Sheffield	268 Verdon Street	http://sheffieldsocialcentre.org.uk/the-black-rose-centre/
Blackcurrent	Northampton	24 St. Michaels Avenue	http://www.blackcurrentcentre.org.uk
Bradford Centre for Nonviolence	Bradford	2 Ashgrove	http://www.treehousecafe.org
Casa / Initiative Factory	Liverpool	29 Hope Street	http://www.initfactory.gn.apc.org/
Cowley Club	Brighton	12 London Road	http://www.cowleyclub.org.uk
Freedom Press	London	84b Whitechapel High Street (Angel Alley)	http://www.freedompress.org.uk/
Gremlin Alley	Cardiff	City Road	http://welcometogremlinalley.wordpress.com/
Kebele Cultural Project	Bristol	14 Robertson Road	http://www.kebelecoop.org
Lancaster Resource Centre	Lancaster	The Basement, 78a Penny St, Lancaster	http://www.eco-action.org/lancaster/
London Action Resource Centre	London	62 Fieldgate Street	http://www.londonarc.org/
Next To Nowhere	Liverpool		http://www.liverpoolsocialcentre.org

⁸ Ibid.

Oxford Action Resource Centre	Oxford	Upstairs in the East Oxford Community Centre, Princes St (junction with Cowley Rd), Oxford OX4 1DD	http://theoarc.org.uk/
Pogo Cafe	London	76 Clarence Road	http://www.pogocafe.co.uk/
Red and Black Umbrella	Cardiff	Clifton Street	http://redandblackumbrella.squat.net/
Section Six	Norwich	Duke St	http://www.myspace.com/wherewillitbe
Star and Shadow	Newcastle upon Tyne	Stepney Bank	http://www.starandshadow.org.uk/
Sumac Centre	Nottingham	245 Gladstone Street, Forest Fields	http://www.sumac.org.uk
Warzone	Belfast		http://www.warzonecollective.com
Wharf Chambers	Leeds	23-25 Wharf Street	http://www.wharfchambers.org

Jedan od društvenih centara iz ove Mreže je *Oksfordski akcioni resursni centar* – OARC, opisan u primeru koji sledi.

Oksfordski akcioni resursni centar (OARC)⁹ je osnovan 2005. godine. Cilj centra je razvoj zajednice, socijalno pravednije okruženje i održiva prirodna sredina. OARC omogućava zajednici i grupama aktivista da koriste njegove resurse. Prioritet OARC-a je da pruži podršku aktivistima koji se zalažu da lokalne zajednice budu bolja mesta za život. U tom smislu OARC podržava samonikle (grassroots) grupe, akcije koje osnažuju ljude, stvaranje istinske demokratije u lokalnoj zajednici.

U okviru OARC-a, postoje prostori predviđene za određene vrste aktivnosti: prostor za sastajanje; prostor za rad; prostor za učenje; prostor za održavanje određenih događaja; kreativni prostor i prostor za promociju.

Prostor za sastajanje je opremljen udobnim foteljama i trosedima koji se mogu aranžirati u skladu sa potrebama onih koji se tu sastaju. Prostorija može da primi oko 20 ljudi. Na raspolaganju su flip-čartovi (mobilne table), papir, markeri, olovke, lepljiva traka i drugi pribor koji može da bude potreban za sastanak. Za duže sastanke postoje uslovi za pripremanje kafe i čaja, kao i za spremanje užine. Jedini zahtev je da svako iza sebe ostavi sve oprano i čisto. *Prostor za rad* raspolaže sa četiri kompjutera, internet pristupom, štampačem, skenerom i sl. Nekoliko osoba koje su sada uključene u OARC su kompjuterski stručnjaci spremni da pruže podršku onim kojim je potrebna. *Prostor za učenje* raspolaže malom ali odlično opremljenom bibliotekom knjiga koje obuhvataju različite teme, često i one o kojima na mnogim drugim mestima nema dovoljno literature – kako se organizovati u svojoj zajednici, kovanje kojim se vodi briga o zaštiti sredine, savremeni romani itd. *Prostor za održavanje događaja* pruža mogućnost za vrlo raznovrsne događaje, kao što su: filmske projekcije, sastanci u okviru različitih nacionalnih inicijativa (na primer, klimatska kampanja) i sl. *Kreativni prostor* podrazumeva razmenu najraznovrsnijih ideja o mogućim akcijama za socijalno pravednije okruženje i

⁹ Dostupno na : <http://theoarc.org.uk/>

održivu životnu sredinu. Tu postoje boje, četkice i različiti umetnički materijali za kreiranje postera, banera i sličnih stvari. *Prostor za promociju* je opremljen tablama na kojim oni koji to žele mogu da promovišu aktivnosti svoje grupe, kao i prosotor ispred Centra – police predviđene za ostavljanje promotivnog materijala (flajera, letaka i sl.).

Centri u zajednici¹⁰ su javne lokacije u kojima članovi zajednice mogu da se okupljaju u cilju različitih aktivnosti značajnih za zajednicu, kao što su: grupne obrazovne aktivnosti, aktivnosti socijalne podrške, razmena javnih informacija i u druge svrhe. Oni obezbeđuju prostor za okupljanje interesnih grupa, za obrazovanje i lokalne proslave. Njihova glavna uloga je da potpomažu okupljanje građana i građanki i stvaraju osećaj pripadnosti zajednici. Oni mogu da budu otvoreni i namenjeni celoj zajednici ili posebnim grupama u okviru veće zajednice. Primeri centara namenjenih posebnim grupama su: hrišćanski centri u zajednici, islamski centri u zajednici, jevrejski centri u zajednici, klubovi za mlade, klubovi i boravci za osobe sa invaliditetom i/ili decu i mlade sa smetnjama u razvoju, klubovi za stare itd.

Tako, na primer, tzv. porodični centri, odnosno, centri u zajednici za roditelje i decu, obezbeđuju važne usluge za porodice, kao što su dnevna briga o deci, pružanje osnovnih zdravstvenih usluga deci i obrazovanje roditelja u vezi roditeljstva uopšte, kao i različitih posebnih postupaka – na primer, zdravstvenih i higijenskih aktivnosti s decom. Ovakvi centri su naročito rasprostranjeni u SAD i često su osnovani i finansirani od strane države - samo u Pensilvaniji postoje 32 takva centra¹¹.

Vrlo je uobičajeno da centri u zajednici obezbeđuju mogućnosti za klubsko ili individualno bavljenje sportom i društvenim igrama, kao i za praktikovanje zdravih stilova života.

U evropskim zemljama ima centara koji su zgrade iznajmljene za aktivnosti zajednice, podršku mrežama i institucionalne inicijative, kao što su kuhinje za besplatne obroke – “narodne kuhinje”, besplatan smeštaj za aktiviste i putnike, rekreaciju, javne skupove, prostori za ples, priredbe i umetničke izložbe. Kada su u pitanju bolje razvijeni centri u zajednici, oni su, po pravilu, uspostavili direktne veze sa bibliotekama, bazenima, sportskim centrima ili drugim javnim ustanovama i objektima.

U Singapuru, centri u zajednici su posebne zgrade koje je vlada Singapura posebno namenila za tu svrhu. Njihova uloga je u urbanom planiranju i to posebno u okviru projekata razvoja stanovanja.

Danas postoje i *on-line centri u zajednici* koji predstavljaju web-interaktivnu mrežu grupa, organizacija ili poslovnih razmena. Korisnici kreiraju svoje sopstvene profile, blogove, grupe, fotografije, umetničke prikaze, muziku i video zapise i postavljaju ih na svoje web-stranice. Administratori obezbeđuju mogućnost pregleda sveukupnog sadržaja i pristup članovima-korisnicima.

Smatramo da je opravdano obuhvatiti jedinstvenim pojmom *društveni centri* oba, prethodno opisana oblika – *social centres* i *community centres*, jer, kao što se vidi iz opisa njihovih ciljeva i aktivnosti,

¹⁰ Prema: *Community centers*, dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Community_centre

¹¹ Prema: <http://www.dpw.state.pa.us/findfacilsandlocs/preventiveservicesfamilycenters/index.htm>

nema značajne razlike između organizacije rada i ponude aktivnosti u ovim centrima. U daljem tekstu, korist ćemo pojam *društveni centar*.

III 2. Društveni centri po načinu nastanka i vrednostima na kojima se zasnivaju

Ne postoji zvanična podela društvenih centara zasnovana na određenoj doslednoj klasifikaciji po pojedinim karakteristikama. Ovde smo se opredelili za podelu koja kombinuje poreklo ili način nastajanja ovih centara, njihov sistem vrednosti i prvenstvenu namenu, odnosno ciljne grupe kojima se svojim radom obraćaju.

2.1. Društveni centri kao inicijativa zvaničnog sistema

Rane forme društvenih centara u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) su osnovane u školama i omogućavale su da se prostorni kapaciteti škola koriste za različite aktivnosti i van satnice školskog rada. Jedan od najranijih poznatih primera takve prakse je Ročester, Njujork koji je osnovan 1907. godine. Edvard Vard (Edward J. Ward), prezbiterijski sveštenik koji se uključio u rad Univerziteta Viskonsin-Medison, organizovao je Viskonsinski biro za građanski i društveni razvoj. Taj Biro je od 1911. godine organizovao u celoj državi poznate konferencije o školama kao društvenim centrima (*social centers*). Uprkos zabrinutosti izraženoj od strane političara i državnih službenika da takvi centri mogu da budu središte alternativnih političkih i društvenih aktivnosti, ta ideja se uspešno realizovala.

Od 1916. godine i osnivanja Nacionalnog udruženja društvenih centara, pojam *društveni centar* je u opštoj upotrebi u SAD. Do 1918. godine društveni centri su formirani u 107 gradova širom SAD, a do 1924. – u 240 gradova. Do kraja 1930. godine u SAD je bilo blizu 500 ovakvih centara sa oko 4 miliona korisnika.

U Velikoj Britaniji mnoga sela i gradovi imaju sopstvene društvene centre, ali u mnogo slučajeva obližnje škole im ustupaju svoje svečane sale ili sportske hale za aktivnosti, nakon završetka nastave. Na primer, lokalne škole u blizini Ostona su “domaćini” plesa ili sportskih aktivnosti koje organizuje društveni centar.

2.2. Društveni centar kao inicijativa pojedinca

Smatra se da je najstariji društveni centar u Velikoj Britaniji onaj u Tringstonu (Thringstone)¹², koji je 1901. godine osnovao Čarls But (Charles Booth), penzioner, entuzijasta i pionir u ovoj oblasti. Centar je 1911. godine proširio svoje kapacitete i delatnosti. Od 1950. godine Centar je u nadležnosti Saveta okruga i nastavio je da pruža obrazovne, društvene i rekreacione aktivnosti sve do danas, a takođe je i inspiracija za brojne druge centre ove vrste.

Tringstonski društveni centar je registrovan kao dobrotvorna organizacija (charity). Organizuje različite aktivnosti za odrasle stanovnike lokalne zajednice koje obuhvataju raznovrsne obrazovne kurseve,

¹² Tringston (Thringstone) – selo u severozapadnom Lesterširu, Engleska udaljeno 5 km severno od Kolvila. Nalazi se u oblasti engleskih nacionalnih šuma i deo je oblasti Istočni Midland. Prema: <http://en.wikipedia.org/wiki/Thringstone>

rekreativne sadržaje (piknici, briga o zaštiti okoline), sportsko-rekreativne aktivnosti i kurseve (na primer, kurs joge), različite zabave koje okupljaju lokalno stanovništvo, omogućava korišćenje biblioteke, organizuje muzičke večeri i koncerte klasične i moderne muzike itd. Centar daje poseban doprinos razvijanju i negovanju volonterskih aktivnosti u zajednici, vrednosti kao što su solidarnost i međusobna podrška.

Organizaciona struktura tringstonskog društvenog centra i angažovano osoblje

- Povereništvo (Savet okruga)
- Izvršni odbor
- Upravni odbor
- Koordinator centra (plaćen za 16 sati rada nedeljno)
- Administrativni asistent (plaćen za 12 sati rada nedeljno)
- Spremačica (plaćena za 18 sati rada nedeljno)
- Mendžer bara (2 + broj dodatnih sati rada nedeljno)
- Povremeno angažovano osoblje u baru (plaćeno od strane organizatora privatnih zabava)

Ovaj Centar, između ostalog, i iznajmljuje svoje prostorne kapacitete ili druge resurse (opremljenu kuhinju, barove, bioskopsku salu, pozornicu, pozorišno osvetljenje, TV/DVD/VIDEO, električne orgulje, foto-kopir aparat, kompjutere, projektor, flip čart itd.). Predviđeno je iznajmljivanje resursa za dobrotvorne svrhe i za komercijalne svrhe.

Prema: <http://www.thringstonecommunitycentre.org.uk/>

2.3. Verski društveni centri

Centri verskih zajednica su obično locirani tamo gde je najviše pripadnika određene verske zajednice. Okupljene oko istog verovanja, verske zajednice često sprovode aktivnosti kao što su versko obrazovanje i društveni događaji za različite uzrasne grupe u zajednici. U skoro svim državama Severne Amerike, Zapadne Evrope i u Australiji postoje hrišćanski, islamski, jevrejski i centri indijskih religija. Među prve ovakve centre spadaju tzv. YMCA¹³ centri (*Young Men's Christian Associations* ili *Hrišćanska udruženja mladića*), koji datiraju još iz polovine XIX veka, rasprostranjeni su po celom svetu i u znatnoj meri su se otvorili prema zajednici i odvojili od svoje početne svrhe. Tako je u Americi YMCA sinonim za prostor za sportske aktivnosti, dok je u Velikoj Britaniji poznat kao sklonište za beskućnike.

Iako nisu formirani kao verski društveni centri, ovde bi mogli delimično da se svrstaju i klubovi iseljenika, kao što su, na primer, različiti klubovi naših ljudi u dijaspori.

Prema svojoj misiji, **Miles Nadal jevrejski društveni centar** u Torontu je posvećen služenju svojoj zajednici, kulturnim, obrazovnim i rekreativnim potrebama građana u centru Toronta. Njegovi programi usluga su vođeni jevrejskim vrednostima, ali su otvoreni je za sve članove bez obzira na rasu, poreklo ili verske sklonosti. Ovaj verski društveni centar ima vrlo bogatu i raznovrsnu ponudu usluga, razvrstanu prema korisničkim grupama i tipovima usluga: deca i porodica; stariji korisnici – “seniori”; fitness program; programi rekreacije u vodi; umetnički i kulturni događaji; tradicija jevrejskog života. Različite aktivnosti se sprovode kao individualne i grupne, uz aktivnu učešće korisnika u njihovom kreiranju.

Prema: http://www.jewishtorontoonline.net/home.do?ch=events&cid=org-1432&jt_style=detail i www.mnjcc.org

¹³ Prema: <http://en.wikipedia.org/wiki/YMCA>

Miles Nadal je primer verskog društvenog centra koji, iako zasnovan na vrednostima određene vere – u ovom slučaju judaizma, kroz svoju misiju iskazuje toleranciju za različitosti i otvorenost za sve građane/ke u lokalnoj zajednici, bez obzira na njihova verska opredeljenja. Iako aktivno promovišu veru i vrednosti jevrejske zajednice, oni ih ne nameću i nisu isključivi, već upravo takvim, tolerantnim pristupom pokušavaju da privuku što više različitih korisnika.

Vrste usluga koje verski društveni centri nude odražavaju fokus aktivnosti centra. Tako neki verski društveni centri pored svojih redovnih aktivnosti organizuju i posebne i periodične aktivnosti, kao što su podrška osobama koje traže azil u određenoj državi kroz volontersko pružanje pravnih i zdravstvenih usluga ili podelu polovne odeće (second hand), nacionalne igre, pozorište, diskusije o knjigama i aktuelnim temama iz oblasti zaštite okoline, razgovore o zdravlju, časove kuvanja, časove plivanja, dnevne izlete itd.

2.4. Društveni centri kao rezultat inicijativa organizacija civilnog društva

Kroz projekte različitih organizacija civilnog društva (OCD) i u svetu i u Srbiji pokrenuti su brojni centri za pojedine društvene grupe, a najčešće za decu i mlade iz opšte populacije i iz osetljivih grupa u cilju njihove socijalne inkluzije i prevencije rizičnog ponašanja.

U Srbiji, među najpoznatije projekte ove vrste spada *Specijalni program za decu Jugoslavije*, koji je podržavao Fond za otvoreno društvo. Kako se navodi u njihovoj publikaciji povodom 10 godina rada¹⁴, „**SPECIJALNI PROGRAM ZA DECU JUGOSLAVIJE** nastao je kao odgovor na humanitarnu krizu 1995. g. useljavanjem preko 200.000 izbeglica iz Hrvatske. Imao je humanitarnu dimenziju koja je obuhvatila humanitarnu i medicinsku brigu o deci izbeglicama i posebnu dimenziju psiho-socijalne podrške i jačanja dece izbeglica i njihovih porodica. Ohrabrivao integraciju izbeglica i prilagođavanje novoj sredini, stvaranje povoljnih društvenih uslova u lokalnim zajednicama sa visokim stepenom koncentracije izbegličkog stanovništva, razvijanje komunikacije sa njima i njihovo uključivanje u život lokalne zajednice. Tako je nastala mreža od 10 centara lokalne zajednice koji su postali poznati kao **OTVORENI KLUBOVI**, mesta susretanja, komunikacije, razmene i stvaralaštva u lokalnoj zajednici.”¹⁵ “Klubove smo osnivali u partnerstvu s lokalnim nevladinim organizacijama. Za proteklih pet, šest godina desetine hiljada mladih ljudi prošlo je kroz klubove, steklo nova znanja, veštine, prijateljstva i nadamo se, pre svega, naučilo da misli o sebi i svetu na jedan otvoren, kritičan način. Mladi iz klubova se druže, dopisuju, posećuju. Oni utiču jedni na druge ali i na odrasle koji s njima rade. Klubovi su rasadnici novih organizacija. Samo u Novom Sadu i Nišu desetine novih organizacija niklo je iz klubova, u Valjevu omladinski časopis, u Kragujevcu i Nišu radio i TV produkcija, u Novom Sadu pozorište, u Somboru dečija pijaca...”¹⁶ *Društvo za razvoj dece i mladih – Otvoreni klub* iz Niša nastalo je oktobra 1996. godine i bilo je član Mreže Otvorenih klubova. Od 1997. do 2001. oko 4.000 dece i mladih učestvovalo je u obrazovnim i kreativnim radionicama, kampanjama, kampovima i dobijalo usluge savetovaništva. Slična aktivnosti organizovana je i za roditelje – “Škola za roditelje”. Duh ovog programa i dalje je prisutan u organizaciji koja okuplja značajan broj mladih u Omladinsku mrežu – svojevrsan centar za mlade, u kome oni pohađaju radionice, treninge i seminare, druže se, putuju,

¹⁴ “Fond za otvoreno društvo / Soros fond Jugoslavija – juni 1991. – juni 2001.”, http://www.fosserbia.org/view_file.php?file_id=85, pristupljeno novembra 2012.

¹⁵ Ibid, str. 11 i 12

¹⁶ Ibid, str. 4 i 5

organizuju akcije itd. Cilj ovog programa organizacije je osnaživanje mladih i podsticanje omladinskog aktivizma kroz neformalno obrazovanje i organizovanje lokalnih akcija, međunarodnu razmenu mladih i njihovo učešće u programima organizacije, sa prosečno stotinak mladih nedeljno. Ostale organizacije koje su nastale u okviru ovog programa, a i dalje su aktivne i služe kao centri u zajednici su: *Društvo za razvoj kreativnosti* iz Aleksinca, *Urban-in* iz Novog Pazara, *Građanski fond "Panonija"* iz Novog Sada i *Udruženje za ostvarivanje kulturnih i humanih ciljeva "Ravangrad"* iz Sombora.

U ovu grupu spada i projekat koji je Save the Children, UK sprovodio u periodu 1998. – 2001. godina u partnerstvu sa lokalnim nevladinim organizacijama u nekoliko gradova – Kragujevac, Šabac, Užice, Bačka Palanka i drugi. Osoblje – osnovni timovi ovih centara za decu i mlade su prethodno obučeni kroz seriju treninga, a potom su na osnovu ispitanih potreba u lokalnim zajednicama kreirali različite programe za decu i mlade uzrasta od 3 do 18 godina i njihove porodice. Među aktivnostima koje su dominirale su bile sledeće: igraonica za najmlađe, biblioteka igračaka¹⁷, jezička igraonica na engleskom jeziku, kurs rada na računaru (različiti nivoi), radionica digitalne fotografije, pozorišna radionica, likovna radionica, debatni klub na engleskom jeziku, pedijatrijsko i psiho-pedagoško savetodavništvo za roditelje itd. Deca uzrasta od 12 godina pa na dalje direktno su učestvovala u kreiranju aktivnosti. Produkti nekih aktivnosti, kao što je likovna radionica su izlagani i prodavani na mini-sajmovima dečjih centara.

Ceo projekat je bio zamišljen kao projekat čija će se održivost obezbediti kroz postepeni prelazak finansijskih i programskih nadležnosti ovih centara na lokalnu samoupravu, po modelu centara u zajednici u Velikoj Britaniji. Na žalost, lokalne samouprave u tom periodu nisu imale dovoljno sluha za ovu vrstu aktivnosti, tako da su centri nastavili još jedno vreme sa svojim radom na osnovu različitih projektnih podrški i/ili volonterskog rada dotadašnjeg osoblja centara dok je bilo mogućnosti da se obezbede troškovi zakupa i održavanja prostora. Nakon toga, većina centara je prestala sa radom, a svoje materijalne resurse su ustupili predškolskim ustanovama i osnovnim školama u lokalnoj zajednici.

Treći primer su centri koji su pokrenuti 1999. godine u okviru projekta Danskog saveta za izbeglice (Danish Refugee Council), prvobitno smešteni u kolektivnim centrima širom Srbije i namenjeni izbegličkoj populaciji. U projekat su kao lokalni partneri bile uključene lokalne organizacije civilnog društva. Centri su imali široku ponudu aktivnosti i bili namenjeni svim grupama unutar izbegličke populacije (dopunska nastava za decu, usluge zdravstvenog savetovanja, predavanja na rodno zasnovane teme, kreativne, rekreativne i obrazovne aktivnosti za decu, žene, muškarce i starije osobe, tkačke, grnčarske i krojačke radionice i slično). Nakon početne faze centri su se, u dogovoru sa lokalnom samoupravom, preselili u prostorije škola, mesnih zajednica i nekadašnjih domova društvenih organizacija u Gornjem Milanovcu, Čačku, Blacu, Aranđelovcu i drugim gradovima. Obuhvat je proširen na celokupno lokalno stanovništvo, stvoreno je jako jezgro korisnika i korisnica koji su počeli i da se samoorganizuju i tim putem pomažu delimično samofinansiranje rada centara (između ostalog i kroz organizovane prodaje ručnih radova i drugih proizvoda sa aktivnosti). Pojedine grupe su se čak i registrovale kao udruženja građana. Nakon prestanka projekta i svih finansiranja, centri su predati lokalnim samoupravama, u prvom redu centrima za socijalni rad i lokalnim samoorganizovanim grupama građana i građanki. Prostori su često bili u potpunosti renovirani i opremljeni kvalitetnom opremom (mašine za šivenje, kompjuteri, točak i peć za izradu keramike).

¹⁷ Deca i njihovi roditelji su mogli da po principu pozajmljivanja knjiga iz biblioteke, pozajme igračke koje odaberu i određeno vreme ih koriste za igranje i kod kuće, a potom ih vrate u igraonicu.

Centri su se neko vreme održavali zahvaljujući entuzijazmu i volonterskom radu pojedinaca, ali su se do 2005. svi ugasili usled nedostatka sluha i podrške od strane lokalne samouprave.

2.5. Društveni centri kao rezultat razvoja sistema lokalnih usluga socijalne zaštite

Strategija razvoja socijalne zaštite (2005-2009) je kao jedan od pravaca reforme sistema socijalne zaštite u Srbiji definisala i razvoj usluga socijalne zaštite u lokalnim zajednicama. Iako su i prema prethodnom zakonskom okviru usluge socijalne zaštite bile u nadležnosti lokalne samouprave, ova Strategija i *Zakon o socijalnoj zaštiti* (2011)¹⁸ su dodatno dali podsticaj za razvijanje tih usluga pod direktnom nadležnošću lokalnih samouprava. Među usluge koje su razvijene u najvećem broju lokalnih samouprava spadaju: dnevni boravci i dnevni centri za decu i mlade sa smetnjama u razvoju, dnevni centri za decu i mlade sa poremećajima u ponašanju, centri za boravak dece i mladih u riziku, dnevni boravci i dnevni centri za osobe sa invaliditetom, dnevni boravci za stare. Značajno je napomenuti da je razvoj ovih usluga zasnovan na ispitivanju potreba korisnika u lokalnim zajednicama, kao i da se veliki broj ovih usluga razvio na bazi iskustava organizacija civilnog sektora u radu na projektima. Naime, brojne usluge su prvo bile projektne aktivnosti koje su adekvatno prihvaćene od strane korisnika/ca, pa ih je i sistem socijalne zaštite prepoznao i institucionalizovao kao usluge u zajednici. Pored toga, značajno je da Strategija i novi Zakon o socijalnoj zaštiti promovišu princip pluralizma pružalaca usluga i prepoznaju NVO i druge organizacije civilnih društva kao potencijalne pružaoce, ukoliko ispunjavaju standarde pojedinih usluga socijalne zaštite.

S obzirom da se usluge finansiraju iz lokalnog budžeta, problem za manje lokalne samouprave je nedostatak novca u budžetu za širu podršku uslugama socijalne zaštite. Zakon o socijalnoj zaštiti (2011) predviđa transfere sa nacionalnog nivoa za razvoj usluga socijalne zaštite u najsiriromašnijim opštinama, a usvajanje Pravilnika o namenskim transferima se očekuje do kraja 2012. godine.

2.6. Mesna zajednica kao jedan oblik centra u zajednici

Mesna zajednica predstavlja jednu posebnu, institucionalizovanu formu okupljanja građana koji žive na istoj teritoriji. Onako kako je definisana i opisana u našem pravnom okviru, mesna zajednica se može smatrati jednim posebnim oblikom centra u zajednici, naročito imajući u vidu da svaka mesna zajednica ima svoj prostor za rad u kome mogu da se odvijaju različite aktivnosti.

Radi zadovoljavanja potreba i interesa lokalnog stanovništva osnivaju se mesne zajednice i drugi oblici mesne samouprave, kao je to regulisano Zakonom o lokalnoj samoupravi¹⁹. Ovaj Zakon reguliše mogućnost osnivanja mesnih zajednica u gradu ili opštini i to: za deo naseljenog mesta, za jedno naseljeno mesto i za više naseljenih mesta. Mesna zajednica se obrazuje na području na kome postoji interes za što neposrednije zadovoljavanje zajedničkih potreba građana i gde se mogu obezbediti uslovi za neposredno vršenje poslova opštine.

Građani u mesnim zajednicama mogu zadovoljiti zajedničke potrebe i interese putem:

- Pokretanja inicijative za donošenje i izmenu propisa i opštih akata iz nadležnosti opštine;

¹⁸ Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/11

¹⁹ Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 129/07

- Pokretanja inicijative za izgradnju, održavanje i korišćenje lokalnih puteva i drugih komunalnih objekata i načina obezbeđivanja finansijskih sredstava za tu namenu;
- Pokretanje inicijative za komunalno uređenje naselja, održavanje čistoće ulica, uređenje i održavanje zelenih površina;
- Zaštite i unapređenja životne sredine;
- Pokretanja inicijative za izdvajanje, spajanje i pripajanje naseljenih mesta iz sastava opštine;
- Održavanja i korišćenja poslovnog prostora datog na upotrebu mesnoj zajednici;
- Zadovoljavanja potreba i interesa u oblasti civilne zaštite, odnosno zaštite od elementarnih i drugih nepogoda;
- Organizovanja humanitarnih akcija za korisnike socijalne pomoći i druge socijalne kategorije građana;
- Realizovanja zajedničkih potreba u oblasti kulture, fizičke kulture, organizovanja kulturnih manifestacija i sportskih takmičenja;
- Raspisivanja i sprovođenja referenduma.

Sredstva za rad mesne zajednice, odnosno drugog oblika mesne samouprave obezbeđuju se iz: sredstava utvrđenih odlukom o budžetu opštine, odnosno grada, uključujući i samodoprinos, donacija i prihoda koje mesna zajednica, odnosno drugi oblik mesne samouprave ostvari svojom aktivnošću.

IV Svetska i evropska iskustva u organizovanju i radu društvenih centara

IV 1. Iskustva u Sjedinjenim Američkim Državama

S obzirom na to da Sjedinjene Američke Države predstavljaju jednu od država-pionira kada su pitanju društveni centri i da na njihovoj teritoriji postoji veliki broj raznovrsnih centara ove vrste, navešćemo nekoliko međusobno različitih, a ilustrativnih primera.

Pre toga, važno je primetiti i to da među mnogobrojnim centrima na severnoameričkom kontinentu ima i veliki broj onih koji su vremenom učestvovali građana i građanki sveli samo na organizovanje rada klubova i ostalih aktivnosti centra. Stvarni borci za dobrobit zajednice su tako ustupili mesto profesionalnim organizatorima koji su često upravnici centara, a početna ideja o tome da će stručnjaci imati ulogu konsultanata, pretvorila se u elitistički odnos u kojem profesionalni socijalni radnici donose sve važne odluke bez pomoći ili uključivanja pripadnika zajednice. Ponekad centri postaju središte formalne birokratske aktivnosti umesto bogatog neformalnog života zajednice. Takođe, neki centri u različitim lokalnim sredinama funkcionišu prvenstveno kao profitna preduzeća i samo pružaju određene servise građanima bez stvarnog nastojanja da se unapredi život zajednice. Za SAD je specifično i to da veliki broj centara u zajednici služe prvenstveno kao sportsko-rekreativni centri. I pored ovakvih pojava, SAD i dalje predstavljaju tlo na kojem društveni centri nastavljaju da se formiraju i unapređuju.

Primer centra, sa dugom tradicijom, ali više servisnog tipa, je *La Canada Flintridge* u Kaliforniji.

Community Center of La Canada Flintridge / Centar u zajednici u La Kanada Flintridžu, Kalifornija

Centar je ustanovljen kao neprofitna organizacija 1949. i sagrađen je isključivo uz pomoć volontera. Danas ovaj centar nudi obrazovne, kreativne i rekreativno-sportske programe za decu predškolskog i osnovnoškolskog uzrasta, tinejdžere, odrasle i seniore, sa posebnim akcentom na keramičkom programu i sportskim aktivnostima (između ostalih i tradicionalni Maraton za Dan zahvalnosti). Centar ima upravni odbor, 19 zaposlenih, 10 honorarnih saradnika i veliki broj volontera. Finansira se kroz naplaćivanje učestvovanja u aktivnostima, uz pomoć firmi-sponzora i individualnih donatora.

Prema: http://www.cclcf.org/index.lasso?page=home&nav_menu_parent_id=2

Veliki broj centara nastao je u duhu borbe za rasnu ravnopravnost i stvaranja jednakih mogućnosti za sve građane, a jedan od primera je *Beloved Community Center* u Severnoj Karolini.

Beloved Community Center / Centar voljene zajednice, Grinzboro, Severna Karolina

Centar je nastao kao rezultat borbe Amerikanaca afroameričkog porekla za ravnopravnost, inspirisan je tradicijom Martina Lutera Kinga i Ele Bejker i ima dugačku istoriju aktivnosti, ali se tek 1991. formalno registrovao uz pomoć crkvenih lica. Misija centra je da izgradi inkluzivno društvo koje uzdiže dostojanstvo, vrednost i veliki potencijal svih ljudi i da se, kroz izgradnju i organizovanje zajednice, bori za pravednije društvo u kojem će svi pripadnici društva biti voljeni i prihvaćeni. Glavni programi centra orijentisani su na istinu i pomirenje, građanski aktivizam i demokratsku pravdu, insistiranje na policijskoj profesionalnosti, istoriju, ekonomsku pravdu i unapređenje života pripadnika manjinskih zajednica. U okviru centra funkcioniše *Kuća gostoljubivosti za beskućnike* u kojoj se 4 dana nedeljno organizuje besplatan doručak i tuširanje za preko 400 komšija beskućnika. Kuća je otvorena kao dnevni centar gde se može dobiti pravna pomoć i pomoć u odeći. Centar se finansira uz pomoć fondacija, filantropskih udruženja, korporacija i individualnih donacija.

Prema: <http://belovedtest.buzzr.com/>

Takođe su brojni verski centri, kao i oni koji predstavljaju tačku oslonca za imigrante, pa tako u većim sredinama obavezno postoje centri namenjeni latinoameričkoj populaciji. Ovi centri se razlikuju po svojoj vezanosti za crkvu, kao i po vrsti odnosa sa imigrantima koji mogu varirati od vrlo formalnih (isključivo iz pozicije pružaoca usluga) do takoreći – “komšijskih”. Jedan od takvih autentičnih, “komšijskih” centara, sa izraženom aktivističkom dimenzijom je *Albany Park Autonomous Center* u Ilinouju.

Albany Park Autonomous Center / Autonomni centar Olbani park, Čikago, Ilinoj

Centar postoji od 2006. godine, čini deo šire *Meksičke mreže solidarnosti* (inicijativa nastala 1998.) i smešten je u jednom od izrazito etnički šarolikih delova grada. Misija centra je da stvori mesto gde će se graditi zajednica i politička svest, i da ujedini ljude koji se bore za prava imigranata latinoameričkog porekla. “Ovo je centar u zajednici u pravom smislu te reči. Ovo nije mesto gde ljudi dolaze samo da bi dobili usluge, već mesto gde mogu sresti svoje komšije, razmeniti priče i snove i stvoriti projekte koji imaju za cilj osnaživanje zajednice. U vremenu ekstremnih antiimigranških osećanja i režima slobodnog tržišta koji razara ekonomije, ovo mesto služi kao mesto gde će se rekonstruisati zajednički duh...” Centrom upravljaju svi pripadnici zajednice koji izraze želju i spremnost i organizovani su u različite odbore, koji imaju skupštine na mesečnoj osnovi. Jedna od prvih aktivnosti koje je centar uspostavio bili su časovi engleskog jezika, a nakon toga su se razvili kompleksni programi koji obuhvataju rad nekoliko zadruga (između ostalog žensku zadrugu koja nudi usluge kuvanja i čišćenja), omladinske umetničke programe, rad ženskih grupa, kao i kompjuterske časove, proslave, rekreaciju (joga, zumba) i radionice kreativnog pisanja. Kao jedan od važnijih i vrlo aktuelnih programa je i program stanovanja koji podrazumeva svakodnevnu borbu za pravo na stanovanje najugroženijih, pružanje pravne i administrativne pomoći, organizovanje predavanja, tribina i demonstracija. Centar ima 5 stalno zaposlenih i okuplja izvestan broj volontera. Učestvovanje u aktivnostima je besplatno ili po simboličnim cenama, uz razne pogodnosti koje uključuju i besplatno čuvanje dece za majke koje pohađaju aktivnosti. *Autonomni centar Olbani park* je prepoznatljiv po svom izrazito aktivističkom duhu i jasnim ideološkim i političkim stavovima zasnovanim na uverenju da promena društva mora biti radikalna i da mora doći “odozdo”.

Prema: <http://mexicosolidarity.org/centroaut%C3%B3nomo/en>

Primer razgranatih i uspešnih porodičnih centara razvijenih od strane jedne neprofitne organizacije su tri centra u Ferfield okrugu u Konektikatu.

Family centers / Porodični centri, Ferfield okrug, Konektikat

“Porodični centri” je istovremeno i naziv neprofitne organizacije koja nudi obrazovne, zdravstvene i savetodavne usluge deci, odraslima i porodicama. Više od 1.700 stručnih lica i edukovanih volontera obezbeđuje kvalitetno odvijanje društveno korisnih i inovativnih programa. Misija centara je obezbediti resurse i osnažiti decu, odrasle osobe i porodice kako bi ostvarili svoj puni potencijal. Svake godine centri uključe u svoje aktivnosti preko 15.000 korisnika. Veoma jak akcenat stavlja na partnerstvo sa državom i njenim institucijama na lokalnom nivou.

Programi su podeljeni na 3 kategorije koje se dalje granaju na potprograme sa mnogobrojnim aktivnostima:

1. *Rano obrazovanje i briga* (...podrška novim roditeljima, zdravstveni centri u školama,...)
 2. *Porodice u krizi* (...centar za pomoć deci i odraslima da se izbore sa kriznim životnim iskustvima – bolest, smrt, trauma, savetovanje i terapija, AIDS/HIV centar, pomoć u očuvanju i/ili ponovnom formiranju porodice...)
 3. *Negovanje nezavisnosti* (...obrazovni i zanatski centar, pomoć pri zapošljavanju, podrška starim osobama..).
- Usluge su jednim delom besplatne ili se primenjuje socijalno osetljiv sistem skaliranja, odnosno, visina novčane nadoknade je predmet dogovora i zavisi od finansijske mogućnosti korisnika.

Prema: <http://www.familycenters.org/about-us>

Postoji i niz centara opredeljenih za korišćenje specifičnog sredstva u razvoju zajednice, kao primer navodimo *GRACE* u Vermontu.

GRACE – Grass Roots Art and Community Effort / MILOST – Samonikla inicijativa za umetnost i zajednicu, Vermont

Centar je započeo sa radom 1975. inicijativom jednog umetnika koji je ohrabrivao građane da eksperimentišu na polju likovne umetnosti. *GRACE* je sada neprofitna organizacija koja ima 5 zaposlenih, održi više od 500 radionica godišnje i nalazi se u zgradi stare vatrogasne stanice, koji je dobila od Grada. Centar je posvećen negovanju inkluzivnog pristupa, tako da se na radionicama mogu sresti najrazličitije grupe ljudi, odnosno, svi članovi zajednice bez obzira na uzrast, nacionalnost i mentalne ili fizičke sposobnosti.

Prema: <http://www.graceart.org/index4new.html>

Inovativan model centra koji takođe koristi umetnička sredstva u svom radu u zajednici, ali u tesnoj vezi sa vrlo razrađenom filozofsko-teorijskom osnovom, je centar, ili tačnije rečeno – centri, koji su proistekli iz projekta *All Stars* istoimene organizacije u Njujorku. Ovaj model se, između ostalog, zasniva i na inovativnoj participativnoj metodologiji i to je jedan od razloga što ćemo dati njegov detaljan prikaz.

The All Stars Project - ASP / Projekat “Svi su zvezde”, Njujork

Od 80-ih godina XX veka *ASP* organizacija je posvećena promociji ljudskog razvoja kroz upotrebu inovativnog modela zasnovanog na performansu. *ASP* organizuje vanškolske obrazovne i izvođačko-umetničke aktivnosti za hiljade siromašnih mladih iz manjinskih grupa i delova Njujorka u kojima ima najviše dečijeg kriminala i bandi (Harlem, Bronx, Bruklin...). Organizacija se bavi neformalnim obrazovanjem, pozorištem u zajednici, eksperimentalnim pozorištem, organizovanjem treninga za vođstvo za mlade i jačanjem volonterskih inicijativa koje grade i jačaju zajednice. Aktivnosti *ASP*-a se najvećim delom odvijaju u zgradi organizacije u Njujorku, koja ima nekoliko pozorišnih sala i tehnički je odlično opremljena, ali i u prostorijama različitih škola i u firmama, i na ulici u različitim delovima grada.

Aktivnosti su organizovane u programe kao što su:

1. *Talenat šou mreža* - Razvojni program koji se odvija posle škole, za decu i mlade od 5 do 25 godina – audicije, probe, radionice. Program je otvoren za sve mlade i svi koji se prijave budu primljeni.
2. *Razvojna škola za mlade* – lideršip trening program za mlade između 16 i 21 godine i u kojem učestvuju mladi iz najrazličitijih delova Njujorka i okolnih gradova. Tokom programa blisko se sarađuje sa profesionalcima iz različitih kompanija i sa preko 100 vodećih korporacija u Njujorku, kako bi mladi dobili što konkretnija iskustva i mogućnost stažiranja.
3. *Mladi na pozornici* – pozorišni program koji nudi mogućnost mladima između 14 i 21 godine da budu scenski izvođači u predstavama koje sami stvaraju. Ovaj program ima i besplatnu školu u kojoj volonteri, pozorišni profesionalci, drže časove.
4. *Operacija “Konverzacija: Pajkani i deca”* je program usmeren na razvoj pozitivnih interakcija između policije i gradske omladine. Uključuje radionice, igre i razgovore uz pomoć kojih se tinejdžeri i policajci upoznaju i unapređuju svoj odnos.
5. *Zajedno dajemo jedni drugima* je program koji spaja mlade afroameričkog, latino i jevrejskog porekla iz celog Njujorka i okolnih gradova i pomaže im da stvore nove odnose i performanse na sceni i van nje. Mladi se obučavaju i za rad usmeren na zajednicu.
6. *Univerzitet Iks* – nov razvojni program od 2012. Predstavlja slobodni univerzitet namenjen svim starosnim grupama, čiji kampus obuhvata cele teritorije gradova Njujork i Nju Džersi. Aktivnosti uključuju: zajedničko čitanje knjiga, grupe podrške za osobe sa dijabetesom i članove njihovih porodica, druženje sa dekanom, radionice javnog nastupa i govorništa, hip-hop ples, susrete na temu rada u zajednici, kurs “Kako se snaći u Njujorku”, pozorište improvizacije, časove na temu džeza sa javnim nastupom benda, časove glume, pozorišnog dizajna i tehnologije. Program zajedno osmišljavaju studenti, nastavnici i administratori. **Naziv “Iks” označava nepoznato, jer ono što će ovaj univerzitet postati zavisi od toga šta će svi akteri zajedno stvoriti.**

Sve aktivnosti i programi su besplatni. *ASP* bi se donekle mogao okarakterisati i kao radikalan, a u svakom slučaju je vrlo inovativan i zasnovan na teorijskim učenjima koja performans shvataju kao svakodnevnu aktivnost i ističu značaj zajedničke stvaralačke aktivnosti za učenje i razvoj pojedinaca i grupa. Samim tim, učešće učesnika je stavljeno u prvi plan.

Programi se finansiraju najviše zahvaljujući velikodušnosti više od 5.000 pojedinaca, kao i stotine korporacija i fondacija. Takođe, nekoliko stotina volontera redovno je uključeno u programe. Sami počeci razvoja organizacije i projekta vezani su za akcije “od vrata do vrata”, kao i sakupljanje dobrovoljnih priloga na ulici.

Organizacija nikada nije tražila pomoć od državnih institucija.

ASP centri otvoreni su i u Njuarku, San Francisku, Čikagu, Altanti, kao i u Africi (Hope for youth – Nada za mlade, Kampala, Uganda).

Prema: <http://www.allstars.org> i <http://www.allstars.org/ux>

U SAD postoje i društveni centri, nastali skvotiranjem prostora. Najviše takvih centara ima u velikim gradovima, a jedan od najpoznatijih je ABC No Rio²⁰, prepoznatljiv kao centar radikalnog aktivizma, nastao 1980. godine, koji sadrži izložbeni prostor, biblioteku fanzina, foto i muzički studio i javni računarski centar.

IV 2. Iskustva drugih neevropskih zemalja

U Kanadi i Australiji postoji slična raznovrsnost centara u zajednici kao i u Sjedinjenim Američkim Državama.

U Meksiku postoji dosta bilingvalnih centara koji za ciljne grupe imaju Meksikance i stanovnike anglosaksonskog porekla i koji takođe nude zanimljive spojeve kulturnih programa. Postoje i sveobuhvatni centri u zajednici namenjeni svim grupama stanovništva i sa širokom ponudom obrazovnih, kreativnih i rekreativnih programa. Kao posebno zanimljiv model izdvajamo *Paradise community*²¹ centar, u Puerto Valarti. Ovaj centar je inicijativa bazirana na veri i socijalnom preduzetništvu i zvanično je registrovana kao “biznis za socijalno dobro”. Između ostalog imaju frizerski salon, kafe-knjižaru, a nude i usluge gradnje i renoviranja po nekomercijalnim cenama i male beskatmatne zajmove za biznis.

U zemljama Južne Amerike i Afrike postoji veliki broj centara koji funkcionišu u sklopu projekata NVO. Na primer, organizacija *Next Aid* u Deniltonu, Južna Afrika zajedno sa lokalnim stanovništvom razvija višenamenski centar *Mladi sa vizijom*²² koji služi kao izvor nade u zajednici stradaloj od SIDE.

U Indiji postoji izvestan broj centara za mentalno zdravlje u zajednici, jedan od primera je *Turning point (Prekretnica)* u Kalkuti²³. Misija centra je da pomogne osobama sa psihičkim problemima i poremećajima da se osećaju prihvaćene u društvu, transformišu negativna iskustva koja su imali (uključujući i stigmatu i diskriminaciju) i da uživaju u raznovrsnim aktivnostima. Pored savetodavne i terapijske podrške, centar nudi i kreativne i rekreativne aktivnosti, ekonomsko rehabilitacione aktivnosti (profesionalne obuke, orijentaciju...), ali organizuje i inkluzivne kulturne događaje koji okupljaju i ostalo lokalno stanovništvo.

U različitim distriktima Hong Konga²⁴ kao deo sistema javnih usluga funkcioniše veliki broj društvenih centara i sala koje pojedinci i/ili nekomercijalne organizacije mogu iznajmiti i u njima organizovati aktivnosti od razvojnog značaja za zajednicu.

²⁰ Prema: http://sh.wikipedia.org/wiki/ABC_No_Rio

²¹ Prema: http://www.paradisecommunitycenter.com/About_Us.html

²² Prema: <http://www.nextaid.org/multipurposecenter.htm>

²³ Prema: <http://www.turningpoint.org.in/>

²⁴ Prema: http://www.had.gov.hk/en/public_services/community_halls_centres/ccch.htm

IV 3. Evropska iskustva

3.1. Ujedinjeno Kraljevstvo

U Ujedinjenom Kraljevstvu postoji veliki broj *community buildings* ili zgrada koje pripadaju lokalnim vlastima i crkvi. Samo u Engleskoj i Velsu njihov broj iznosi 18.809. Istraživanje koje je 1997. godine sproveo Pol Meriot (Paul Marriot)²⁵ govori da oko 4.4 miliona ljudi (približno 10% ukupne populacije Engleske i Velsa) koristi ove zgrade svake nedelje. Oko 235.000 ljudi bilo je uključeno u upravljanje ovim zgradama u svojstvu članova odbora ili poverenika (ne računajući broj onih koji su volonterski vodili aktivnosti unutar zgrada). Ovi društveni centri nastavljaju da nude fizički prostor u kojem mogu da se odvijaju aktivnosti zajednice, ali ne uspevaju uvek da prate menjajuće potrebe lokalnog stanovništva i često su više fokusirani na fizičko upravljanje zgradom nego na razvoj lokalne zajednice i značaj koji konkretan fizički prostor može imati za taj razvoj. Primer za jedan ovakav, "klasični" društveni centar je *Bedhampton Social Hall Centre* u Hempširu, Velika Britanija.

Bedhampton Social Hall Centre / Centar - društvena dvorana u Bedhemptonu, Hempšir, Velika Britanija

Ovim centrom upravljaju stanovnici Bedhemptona okupljeni u udruženje *Bedhemptonska društvena dvorana*, koje iznajmljuje prostor od saveta okruga. Nema podataka o godini nastanka centra, ali centar se trenutno nalazi u zgradi koja je izgrađena 2000. godine.

Aktivnosti koje se organizuju su vrlo šarolike: čajanke uz ples, seoska jutarnja kafa, društveni klub 50+, sastanci ženskog udruženja, horovi, plesni klubovi, umetničke i zanatske radionice, kuglanje, susreti Društva "Ptice u kavezu", joga, baštovanstvo, aerobik, susreti udruženja radnika, koncerti i slično. Prostor se iznajmljuje i u privatne svrhe. Učestvovanje u aktivnostima je besplatno ili uz relativno nisku nadoknadu. Centar je više namenjen odraslim i starijim osobama.

Udruženje koje upravlja centrom je volonterska organizacija, ali koja je vrlo posvećena razvoju centra, tako da se organizuju sastanci na nedeljnoj osnovi i redovno se pišu razvojni planovi.

Prema: <http://www.bedhampton-social.hampshire.org.uk/index.html>

Primer za sličan, ali nešto obuhvatniji i organizovaniji centar je *Ouston Community Centre* u Ostonu, Velika Britanija.

Ouston Community Centre / Centar u zajednici u Ostonu, Velika Britanija

Ovaj centar je nastao 1973. godine sa idejom da se u zajednici stvori društveni resursni centar za stanovnike Ostona, zahvaljujući kojem će osobe svih uzrasta i grupa imati mesto gde se mogu sastajati, dobiti savet i informacije, učestvovati u obrazovnim i društvenim aktivnostima i provoditi slobodno vreme. Centar nudi širok spektar aktivnosti i socijalnih usluga, a takođe i iznajmljuje prostor po razumnim cenama. Neke od aktivnosti su: podržavajuće aktivnosti za ranjive grupe i osobe vezane za kuću, inkluzivna pozorišna grupa za osobe bez i sa invaliditetom (organizuju i predstave 3 puta godišnje), grupe podrške za odrasle osobe koje su doživele bolest ili traumatično iskustvo, disko, bioskop, fitnes za odrasle i zabavni fitnes za decu, wellness, joga, džudo, kik boks, zumba, badminton za žene, stoni tenis klub, fudbal za decu ispod 7, vrtić, porodični klub, dnevni klub sa ručkom za seniore (uz igranje društvenih igara), ženski klub (kvizovi, aukcije, bingo, domine, izleti), mesečni sastanci organizacije Institut žena, susreti volonterskog udruženja, susreti hrišćanskih grupa, kancelarija za savetovanje građana, susreti seoske organizacije Ostona, klub za zdravu ishranu i mršavljenje, dobrovoljno davanje krvi, predavanja i kursevi iz oblasti umetnosti i informatičkih tehnologija i otvoreni kompjuter-internet centar. Učestvovanje u aktivnostima je besplatno ili po simboličnoj ceni. Centar funkcioniše kao dobrotvorna organizacija kojom upravlja odbor direktora, koje na godišnjoj skupštini biraju članovi lokalne zajednice. Svi direktori su uvek iz lokalne zajednice. Na početku je finansiranje išlo iz lokalne zajednice uz pomoć donatorskih događaja (npr. kampanje tipa "kupi ciglu", aukcije, prodaje, vašari...) i od oblasnog veća Darama. Organizacija poseduje zgradu, a okolnu zemlju iznajmljuje od oblasnog veća. Svake godine se sakuplja novac za upravljanje i održavanje i za osoblje, prvenstveno od iznajmljivanja prostora i ad hoc grantova. U rad centra uključen je

²⁵ Prema: Smith, M. K. (2002). 'Community centres (centers) and associations', *The encyclopedia of informal education*. www.infed.org/association/b-comcen.htm

veliki broj volontera.

Postoji bliska saradnja sa značajnim akterima u zajednici – parohijsko veće, udruženje stanovnika, crkvene i verske grupe, kao i sva druga udruženja. Centar intenzivno radi na marketinškoj strategiji i povezuju se sa univerzitetima i koledžima kako bi obezbedili osposobljenog volontera koji bi mogao da pomogne u promociji.

U centru je 5 osoba zaposleno za stalno, a povremeno uspevaju da obezbede platu za poziciju menadžera/administratora. Redovno se izrađuju godišnji izveštaji, razvojni i biznis plan, i održavaju sastanci.

Ovo je jedan od veoma organizovanih centara, koji je u velikoj meri posvećen zajednici, sa širokom ponudom aktivnosti.

Prema: <http://www.oustoncommunitycentre.com/> i <http://www.o.ca.me.uk/>

Centri nastali u okviru crkava veoma su česti u Americi i Ujedinjenom Kraljevstvu, ponekad nastaju povezivanjem konkretne crkve sa nekoliko okolnih zajednica, nude veoma širok spektar aktivnosti svom stanovništvu, često sa posebnim fokusom na decu i mlade (jaslice, vrtići, kreativno-rekreativne aktivnosti, dopunska nastava, sportovi, treninzi za vođstvo, životne veštine, seksualno-reproduktivno znanje, društvene i komunikacijske veštine, prevencija upotrebe droga...), žene (susreti, druženja, edukacija) i starije osobe (druženja, psihosocijalna, zdravstvena i ekonomska podrška). Često u njihovim okvirima funkcioniše i narodna kuhinja. Primer takvih centara je *Forthspring Intercommunity group* u Belfastu²⁶ u Severnoj Irskoj.

Nešto otvoreniji centar nastao kao inicijativa crkve, ali sa namenom koja prevazilazi verske okvire je *The Corrymeela community*, takođe u Belfastu.

The Corrymeela community / Korimila zajednica, Belfast, Severna Irska

Misija zajednice je da prihvati razlike, iseceljuje podeljenost i omogućava pomirenje. Ova zajednica je osnovana 1965. godine od strane Velečasnog Reja Dejvija (Rev Dr Ray Davey) koji je bio svedok drezdenskog bombardovanja tokom drugog svetskog rata, što ga je inspirisalo da zasnuje zajednicu. Zajednica poseduje *Bellycastle centar* koji predstavlja "otvoreno selo" gde se ljudi mogu sretati i razmenjivati iskustva i ideje. Programi i aktivnosti centra predstavljaju spoj lokalnog i međunarodnog, otvoreni su za sve uzrasne grupe i podrazumevaju holističke aktivnosti koje su usmerene na duh i telo, kreativne, ekološke, mirovne programe i programe pomirenja, kao i programe tokom kojih se obrađuju verske teme, ali prvenstveno usmerene na društvenu akciju, crkve i konflikte. Organizuju se i specifični programi kreirani prema konkretnim porodicama, mladima, verskim i međuverskim zajednicama, školama i međunarodnim studentskim grupama. U centru radi veliki broj volontera. Finansiranje ide manjim delom preko raznih grantova, a većim delom se oslanja na aktivnosti prikupljanja sredstava u lokalnoj i široj zajednici.

Prema: <http://www.corrymeela.org/>

Jedan od vrlo aktivnih centara u zajednici je *London Irish Centre* koji okuplja irske imigrante i koji tokom više od 50 godina svog postojanja sa uspehom prati potrebe svojih korisnika.

The London Irish Centre / Irski centar u Londonu, Velika Britanija

Osnovan 1955. godine od strane grupe irskih imigranata, volontera, kao mesto okupljanja i podrške za nove imigrante, ali se tokom godina fokus centra promenio, kao što je i njegova klijentela. Irsku zajednicu u Londonu sada pretežno čine starije osobe, tako da je i centar usmeren na potrebe za učenjem i podrškom starijih pripadnika zajednica. Aktivnosti obuhvataju akreditovanu socijalnu pomoć: savete u vezi sa stanovanjem, dugovima, informativnu telefonsku pomoć, podršku pri zapošljavanju, podršku za preseljenje u London, dnevne usluge za starije osobe (obrok, časovi kompjutera, umetnički časovi, pristup zdravstvenim stručnjacima, kursevi jezika, izleti, administrativna podrška i povezivanje sa ostalim uslugama, lagane fizičke vežbe, društvene igre, kulinarske radionice, bioskop i sl.), programi u zajednici za starije nepokretne osobe, žrtve nasilja, pomoć u traženju nestalih osoba, grupe podrške za odvikavanje od bolesti zavisnosti. Centar takođe ima bogatu i raznoliku ponudu kulturno-umetničkih sadržaja koja uključuje koncerte i predstave, a organizuje i kurseve irskog plesa, jezika, drame, istorije i kulture. Aktivnosti su besplatne ili uz malu nadoknadu,

²⁶ <http://home2.btconnect.com/Forthspring/home.htm>

a prostorije centra se i iznajmljuju. Centar takođe organizuje i treninge i edukaciju iz oblasti socijalne pomoći i kulturnih usluga, za zainteresovane organizacije i pojedince. Rad centra pomaže 80 volontera, a finansiranje se obezbeđuje uz pomoć fondacija (od kojih su mnoge iz Irske). Važan aspekt rada ovog centra je činjenica da se redovno sprovode istraživanja potreba irske zajednice u Londonu.

Prema: <http://www.londonirishcentre.org/>

U Velikoj Britaniji postoji i veliki broj centara u zajednici namenjenih deci i mladima, često usmerenih na obrazovanje i podršku sazrevanju. Nastaju kao inicijative od strane crkve, udruženja građana, ali često i kao dodatne usluge koje se nude u okviru sistema, npr. kao *Mill Youth Centre*²⁷, koji funkcioniše kao “usluga za mlade i igru” (*Youth and Play Service*) Gradskog veća Bristola. Ovaj centar nudi aktivnosti koje omogućavaju kvalitetno provođenje slobodnog vremena posle škole i u večernjim satima (teretana, kreativne radionice, aktivnosti za mlade sa invaliditetom, klub za mlade od 13 do 16 godina, klub azijske omladine...).

Primer centra za mlade osnovanog od strane udruženja građana, sa primarnim obrazovnim fokusom je *New Start Education Centre* u Belfastu, Severna Irska.

New Start Education Centre / Edukativni centar “Novi početak”, Belfast, Severna Irska

Edukativni centar “Novi početak” je 1998. godine osnovala istoimena organizacija, kao direktan nastavak svog rada sa mladim ljudima iz kritičnih i marginalizovanih grupa i kao rezultat procene njihovih potreba. Centar pruža obrazovne usluge mladima koji su ispali iz formalnog obrazovnog sistema, ali i sistematske usluge podrške za celu porodicu i zajednicu.

Programi i aktivnosti su jasno strukturirani i obuhvataju niz akreditovanih predmeta kao što su svi predmeti neophodni za dobijanje diplome srednje škole i stručni predmeti. Sem toga mladi imaju prilike da učestvuju u programima koji uključuju obuke za zanate, radnu praksu, preduzetništvo mladih, biznis preduzetništvo, učenje u avanturističkom okruženju, večernju nastavu i programe društvenih i životnih veština. Van centra se organizuju aktivnosti dosezanja do ciljnih grupa, a u samom centru i pojedini programi posebno skrojeni za određenu grupu, a konstantno se pruža podrška roditeljima i porodici, koja uključuje neformalne i formalne kurseve i časove u vezi sa relevantnim temama.

Obraća se pažnja na teme zloupotrebe alkohola i droga, na teškoće u mentalnom zdravlju, promene u ponašanju i nasilje kod kuće. Centar ima holistički pristup ličnom i akademskom razvoju mladih ljudi koji učestvuju u projektu, uz pomoć multidisciplinarnog tima sastavljenog od nastavnika, omladinskih i društvenih radnika, socijalnih radnika, studenata na praksi, pedagoških asistenata i volontera. Tim je sastavljen od 8 zaposlenih i 2 volontera.

Centar radi u bliskoj saradnji sa školama i institucijama, lokalnom zajednicom i roditeljima/starateljima i na taj način dolazi do mladih i ostaje u kontaktu sa njima.

Kroz intenzivni individualizovani obrazovni program centra godišnje prođe oko 20 osoba, dok se kroz programe dosezanja do ciljnih grupa godišnje radi sa oko 130 osoba (mladih, njihovih roditelja i drugih).

Ovaj centar je deo **ISCYP mreže**²⁸ (Integrisane usluge za decu i mlade). Mreža okuplja lokalne aktiviste u zajednici i organizacije na teritoriji zapadnog Belfasta, koji pružaju usluge od značaja za živote dece i mladih i njihovih porodica. Cilj mreže je umrežavanje, povećavanje uticaja svih lokalnih inicijativa i ostvarivanje integrisanog rada kroz ciljano i planirano pružanje usluga i programa kako bi deca, mladi i njihove porodice dobili najbolje moguće usluge podrške i životne mogućnosti.

Prema: <http://newstart.aepforum.org/>

Tu su i centri u okviru razvojnog programa za mlade *Young Potential*²⁹ u Notingemu (vođenog od strane dobrotvorne organizacije), u okviru kojih mladi ljudi iz socijalno ugroženih grupa učestvuju u

²⁷ Prema: <http://wellaware.org.uk/organisations/10998-the-mill-youth-centre-easton-youth-project?page=47>

²⁸ Prema: <http://iscyp.aepforum.org/>

²⁹ Prema: <http://www.youngpotential.co.uk/>

aktivnostima osnaživanja. Aktivnosti su velikim delom bazirane na korišćenju umetničkih sredstava i podsticanju emocionalne pismenosti, što mlade ljude upućuje na bolje razumevanje sebe i okoline, kao i na preuzimanje odgovornosti za planiranje svog života. Mladi se bave muzikom i pozorištem, i stvaraju muzičke komade i predstave zasnovane na sopstvenim transformisanim emocijama i iskustvima i radeći na ozbiljnim temama, kao što su tinejdžerski kriminal i alkoholizam. Pored toga ovaj centar ima i programe namenjene mladim i odraslim osobama sa invaliditetom i mentalnim poremećajima, pozorišnu scenu i otvoreni studio za snimanje gde lokalni amaterski bendovi mogu vežbati i snimiti materijal.

Počevši od 1979. godine *Biblioteka igračaka*³⁰ u Balvelu (*The Bulwell Community Toy Library*) sem igračaka koje deca i roditelji, ali i stručnjaci koji rade sa decom, mogu pozajmiti, nudi i druge programe za decu i mlade, kao što je dopunska nastava i radionice, ali i savetodavne usluge za roditelje, i programe obuke za profesionalce. Centar-biblioteka je pokrenut od strane pripadnika lokalne zajednice i namenjen je njima, i neguje nezavisnost i volonterizam.

U Velikoj Britaniji takođe postoji *mreža dnevnih centara za stare osobe*³¹ u kojima se organizuju razne društvene aktivnosti, kreativne i rekreativne, kulturni događaji, a često i zajednički obroci. Ovi centri su vlasništvo profitnih preduzeća koja često posluju tako što veći deo profita ulažu u unapređenje centara i kupuju namirnice isključivo od lokalnih proizvođača. Usluge ovih centara se plaćaju, ali se mogu koristiti i besplatno, kao deo sistema socijalne zaštite, ukoliko pojedinci zadovoljavaju kriterijume.

Centri i klubovi za stare postoje i u okviru većih i manjih dobrotvornih organizacija. Kao primer navodimo *WRVS (Ženska kraljevska volonterska služba)* iz Kardifa, Vels, organizaciju koja pruža podršku starim osobama u zajednicama širom Velike Britanije.

WRVS - Women's Royal Voluntary Service / Ženska kraljevska volonterska služba, Kardif, Vels

Dobrotvorna organizacija osnovana 1938. godine, tokom godina je postala vodeća organizacija u oblasti socijalne zaštite, koja pruža usluge i praktičnu pomoć, prvenstveno starim osobama sa ciljem unapređenja kvaliteta života. Organizacija ima 2.000 zaposlenih i više od 40.000 volontera, a njome upravljaju izvršni tim i savetodavni odbor.

Kao deo programa *društvenih aktivnosti* u okviru organizacije funkcionišu:

1. Centri u zajednici i kafei: 9 centara koji nude svakodnevne programe – iz oblasti umetnosti i kulturnog nasleđa, doživotnog obrazovanja, zdravog življenja; i organizuju društvene događaje. Prateći kafei su otvoreni za sve i nude hranu po pristupačnim cenama.
2. Informacioni centri i kafei (pružaju informacije starim osobama, njihovim porodicama i starateljima, u vezi sa svim postojećim uslugama za stara lica u lokalnoj oblasti).
3. Klubovi za ručavanje.
4. Društveni centri i klubovi u zajednici: često takođe nude i dnevni obrok, a organizuju veliki broj raznovrsnih aktivnosti, od plesa, binga i zanatsko-umetničkih radionica do pružanja informacija, saveta i administrativne pomoći u vezi sa penzijskim osiguranjem i zdravljem, organizovanja rekreativnih i obrazovnih programa.

Velika pažnja posvećuje se uključivanju starih osoba u oblikovanje programa koji se nude, kroz konstantne aktivnosti istraživanja stavova i potreba i razvijanje participativne metodologije u saradnji sa *Centrom za građansko učešće* na Brunel univerzitetu (Brunel University) i *Centrom za društvenu akciju* sa De Montfort univerziteta (De Montfort University).

Organizuju se razne aktivnosti prikupljanja sredstava na svim nivoima kako bi se pojedinci, kompanije i karteli zainteresovali i motivisali za doniranje.

³⁰ Prema: <http://www.toy-library.co.uk/>

³¹ Prema: <http://www.carehome.co.uk/day-care-centres/>

Organizacija *Cardboard citizens*³² (*Građani od kartona*) u Londonu svoje prostorije koristi kao vrstu društvenog centra – pozorišta, i uključuje beskućnike i izbeglice u pozorišne programe sa jakim socijalnom dimenzijom. Sami učesnici stvaraju predstave i igraju u njima, a istovremeno postaju i stalni članovi organizacije, daju aktivan doprinos kreiranju programa, dobijaju savete i konkretnu pomoć od mentora, kao i podršku u nastavljanju školovanja i pronalaženju zaposlenja. Ovakav pristup je visoko inkluzivan. Korišćenje dramske i pozorišne metodologije u radu sa zajednicom veoma je razvijeno i rasprostranjeno na tlu Velike Britanije.

3.2. Zapadna Evropa

U skandinavskim zemljama društveni centri često funkcionišu u prostorijama nekadašnjih i sadašnjih škola i drugim prostorima koji pripadaju opštini. Predstavljaju kulturno i društveno sastajalište za sve građane, bez obzira na uzrast i interesovanja. Ključni principi su raznolikost mogućnosti za individualno aktiviranje i razvijanje saradnje između različitih grupacija, u tesnoj sprezi sa udruženjima, organizacijama i volonterskim službama. *Skarmyra allaktivitetshus*³³ u Mosu, Norveška, nalazi se u prostoru nekadašnje škole, i u okviru njega postoje: kafe sa ponudom programa iz kulture, centar za obrazovanje odraslih, stručne obuke, centar za izbeglice, porodični centar, vrtić, prostorije za druženje, prostorije za probe bendova, bioskopska sala, muzički studio, video i foto studio... U Švedskoj ima mnogo centara kao što je *Allaktivitetshus* u školi u Lindengenu³⁴. Nakon školskih aktivnosti, škola otvara vrata za raznovrsne besplatne aktivnosti za sve građane, koji učestvuju i u kreiranju programa (boks, kuvanje, arapski jezik, zanati, sportovi, fudbal, muzički studio, ulični ples). Pojednim danima volonteri podmlatka Crvenog krsta služe besplatan doručak. U Nemačkoj se pod zajedničkim, društvenim centrom (*Gemeindzentrum*), često podrazumevaju prostori u vlasništvu verskih zajednica u kojima se organizuju razne aktivnosti od dobrobiti za zajednicu.

Italija ima veoma dugu i jaku tradiciju skvoterskog pokreta, pa tako i veliki broj autonomnih društvenih centara koji su nastajali i dalje nastaju zauzimanjem prostora u različitim regijama i gradovima zemlje. Samo u Rimu ih ima preko 35³⁵. Većina takvih centara ostala je dosledna principima samoorganizovanja i samouprave. Najstariji i najpoznatiji autonomni društveni centar u Italiji je *Centro Sociale Leoncavallo* u Milanu.

Centro Sociale Leoncavallo / Društveni centar Leonkavallo, Milano, Italija

Nastao je 1975. godine kada je nekoliko aktivista zauzelo i sredilo napuštenu fabriku u siromašnom predgrađu Milana, u kojem je vladao hronični nedostatak javnog prostora (naselje nije imalo obdanište, školu, biblioteku, niti prostor za koncerte).

Mesto je od samog početka postalo autonomni prostor za društvene aktivnosti, kulturu i pružanje javnih usluga svom okruženju. 90-ih godina veliki broj socijalno ugroženih građana otkriva Leonkavallo i ostale društvene centre u Italiji kao mesto gde mogu dobiti pomoć. Centar je otvoren tokom celog dana, posebno za beskućnike i imigrante koji se tu mogu skloniti. Unutar centra nalaze se sledeći prostori:

- samouslužna kuhinja, koja je svakom dostupna uz malu nadoknadu, a socijalno ugroženima (beskućnicima i

³² Prema: <http://www.cardboardcitizens.com/>

³³ Prema: <http://www.moss.kommune.no/Artikkel.aspx?Ald=6343&back=1&Mid1=7505&Mid2=&Mid3=&>

³⁴ Prema: <http://www.malmo.se/allaktivitetshusetilindangen>

³⁵ Prema: Self managed social centers in Rome-http://www.tmcrow.org/csa/csa_en.htm

imigrantima) bez nadoknade.

- dva kafića, za održavanje umetničkih i kulturnih dešavanja (izložbe, tribine...)
- skejt park
- diskoteka
- prostor za koncerte i pozorišne predstave
- knjižara, koja sadrži arhivu samizdat izdanja
- foto studio
- vizuelna laboratorija
- pozorišna laboratorija
- dokumentacioni centar za pomoć imigrantima
- sedište za četiri nevladine organizacije koje rade pri centru (između ostalog i organizacije Mame Leonkavala)
- kancelarije (u kojima se uređuje internet sajt, vrši savetovanje emigranata, izdaju saopštenja za javnost, itd.)

U centru se organizuju i kompjuterski kursevi, razmene knjiga, večeri poezije, kurs engleskog, škola italijanskog za emigrante, emitovanje programa nezavisnog radija i sl.

Leonkavalo je danas neka vrsta samoupravnog neprofitnog preduzeća, koje svojim niskobudžetnim aktivnostima obezbeđuje platu za oko 40 ljudi koji rade pri centru, od kojih su mnogi imigranti i kroz koji godišnje prođe oko 100.000 ljudi. Leonkavalo redovno izrađuje i razvojna i strateška dokumenta za centar.

Prema: http://it.wikipedia.org/wiki/Leoncavallo_%28centro_sociale%29 i <http://www.leoncavallo.org/>

U Italiji postoji i fenomen koji zapravo predstavlja spoj centra u zajednici i strukture za smeštaj mladih:

Boys and girls towns / Gradovi dečaka i devojčica, Rim, Italija

Misija ovih centara je da pruže deci i mladima iz siromašnih i marginalizovanih sredina i ratnim izbeglicama i migrantima, sredinu za učenje i razvoj, koja će im pomoći da sebe izgrade kao ličnosti.

Centri – Gradovi su nastali na kraju drugog svetskog rata, kada je jedan katolički sveštenik u Rimu otvorio prvu kuću-sklonište (popularno zvanu *Hotel čistača cipela*) za decu bez roditeljskog staranja koja su živela na ulici. Prvi *Grad dečaka* otvoren je 1951. u predgrađu Rima, a finansirao ga je donator italijansko-američkog porekla koga je dirnula inicijativa sveštenika. U *Gradu* su mladi ljudi sticali osnovno obrazovanje i pohađali kurseve profesionalne obuke za različita zanimanja. *Grad* je razvio i **inovativan model samoupravljanja**, što je omogućilo mladima da preuzimaju odgovornost za vođenje svog grada i osnaže se za samostalan život. 1954. osnovan je *Grad devojčica* u vili blizu Rima, uz pomoć jedne američke glumice.

Gradovi i dalje postoje i poseduju spavaonice, školu, fudbalske terene, obrazovne i zanatske centre i prostorije za umetničke aktivnosti. Stanovnici grada stiču formalno osnovnoškolsko obrazovanje i imaju ponudu raznih programa i aktivnosti kao što su učenje socijalnih veština, časovi italijanskog, profesionalna obuka i učenje zanata (mehaničarski, pekarski i za pica majstore, dizajn eksterijera, restauracija nameštaja, grafički dizajn, frizerski, barmenski, kozmetičarski itd.), sportske i umetničke aktivnosti i individualna i grupna terapija i savetovanje.

Grad ima i svoju valutu, organizuje demokratske izbore za **vršnjački savet** svaka dva meseca, a deca i mladi imaju izbor da odlučuju od samog početka: kada prvi put kroče u *Grad* i malo ga upoznaju, sami odlučuju da li žele tu i da ostanu. Nakon izlaska iz gradova mnogi nastavljaju sa obrazovanjem, a neki se i vraćaju u *Grad* kako bi postali mentori trenutnim građanima.

U *Gradovima* žive edukatori i radi veliki broj lokalnih volontera. Oko 9 hiljada ljudi poseti gradove godišnje, između ostalog organizuju se posete američke školske dece, a postoji i jaka spona sa lokalnom zajednicom. Do sada je oko 30.000 dece bilo smešteno u *Gradovima*.

Velika pažnja se posvećuje promociji i aktivnostima prikupljanja sredstava od individualnih donatora, često američko-italijanskog porekla, tokom donatorskih večeri ili sličnih akcija. U SAD postoji desetak volonterskih odbora za prikupljanje sredstava. *Gradovi* decenijama uživaju podršku slavnih ličnosti i američkih predsednika.

Prema: <http://bgiti.org/>

U mnogim italijanskim gradovima postoje mreže koje objedinjuju informacije o društvenim aktivnostima i uslugama, kao što je npr. *Iperbole*³⁶ – građanska mreža Bolonje, koja je istovremeno i web portal na kojem se mogu naći informacije o svim državnim socijalnim uslugama, posebno namenjene socijalno ugroženim građanima, starim licima (preko 65), osobama sa invaliditetom ili

³⁶ Prema: <http://informa.comune.bologna.it/iperbole/sportello sociale/articoli/714>

teškoćama, porodicama i maloletnima, i imigrantima. Usluge su vrlo razgranate i bogate, uključuju i “banku vremena”³⁷, a postoje i dnevni centri koji pružaju usluge svim navedenim grupama građana. Npr. za odrasle društveno ugrožene osobe: 1. Dnevni popodnevni centar sa menzom, aktivnosti i radionice; 2. Multifunkcionalna sala – rekreativne, društvene aktivnosti, radionice, kafe. Za stara lica: 1. Dnevni centar; 2. Specijalizovani centar za osobe sa kognitivnim teškoćama, 3. Bašte za stara i odrasla lica – besplatno dobijanje parcele.

U Italiji postoji veliki broj centara u zajednici koji prvenstveno predstavljaju sportske centre i koji svojim članovima nude izbor različitih sportskih aktivnosti. Takođe ima i onih koji nude i neke druge programe i uključuju i aktivnosti iz oblasti kulture i obrazovanja. Svi ti centri su osnovani od strane različitih udruženja. Jedan takav centar je *Arci Soliera*, u Modeni, osnovan od strane Društva amatera za društvenu i sportsku promociju.

Arci Soliera, Modena, Italija

U ponudi ovog centra nalaze se:

- Organizacija događaja (koncerti, žurke, tombola)
- Kursevi (šah, učenje jezika, video produkcija, masaža, muzička škola, zanatske obuke, računarska obuka različitih nivoa, ples..)
- Sportske aktivnosti (ritmička gimnastika, ples, joga, džudo..)
- Turistički izleti i putovanja

Društvo čine predsednik, podpredsednik i 13 savetnika. Povremeno imaju i volontere.

Prema: <http://www.arci soliera.com/>

Sem u Italiji, autonomnih društvenih centara ima u velikom broju u Španiji i Nemačkoj, a nešto manje u Švajcarskoj i Austriji. U Španiji ih ima preko 40, od čega je veliki broj u blizini Barselone, kao *L'Ateneu of Nou Barris*³⁸, u kojem se organizuju pozorišni, muzički događaji i debate i koji je specijalizovan za cirkuske umetnosti, u smislu edukacije (škola cirkusa za decu i mlade) i produkcije. Član je mreže umetničkih fabrika Evrope, a nalazi se u bivšoj fabrici asfalta koju su lokalni stanovnici skvotirali kasnih 70-ih. Primer veoma razvijenog autonomnog društvenog centra u Nemačkoj je *Kulturkosmos*³⁹, u Muricu, koji za svoje aktivnosti koristi stari vojni aerodrom, funkcioniše u okviru NVO, a osnovao je i svoju fondaciju za pomoć mladim ljudima. Autonomni omladinski kulturni centar *Rajtsüle*⁴⁰ (*Kulturzentrum Reitschule*) smešten u staroj konjičkoj školi u Bernu, Švajcarska, organizuje koncerte, prikazivanje filmova, pozorišne predstave, performanse, izložbe, književne večeri, antifašističke festivale i aktivnosti Queer i LGBT grupa. U okviru ovog centra funkcionišu i radionica za obradu drveta, štamparija, infošop, izdaje se kućni list “Megafon”, a karakterističan je i restoran koji u potpunosti vodi zadruga. *EKH*⁴¹ (*Kuća Ernsta Kirhvegera*) u Beču, Austrija, je međunarodni i multikulturni centar, koji često udomljuje izbeglice, lokalne aktiviste i političke grupe. U EKH-u se nalaze mnoge nezavisne organizacije i inicijative, među kojima i organizacija za pružanje besplatnih saveta i utočišta azilantima i imigrantima, infošop, javna biblioteka i arhiv društvenih pokreta, narodno pozorište, krovna organizacija za grupe iz bivše Jugoslavije i udruženje turskih radnika,

³⁷ *La Banca del Tempo* je vrsta udruživanja koja se bazira na slobodnoj razmeni vremena, znanja i veština. Svaki član ima račun u banci i stavlja određeni broj svojih sati na raspolaganje drugim članovima, tokom kojih je spreman da volonterski koristi svoja znanja i veštine. Sve razmene su besplatne, predviđa se samo pokrivanje troškova, kao što su prevoz ili radni materijal. Aktivnosti su raznolike, od kulinarskih časova, čišćenja kuće, čuvanja dece, davanja jezičkih časova do organizacije događaja. Ideja potiče iz XIX veka, ali prve banke vremena javljaju se krajem XX veka. Danas ove banke postoje na svim kontinentima. Prema: http://it.wikipedia.org/wiki/Banca_del_Tempo

³⁸ Prema: <http://www.labforculture.org/en/directory/contents/region-in-focus/spain/l-ateneu-popular-nou-barris>

³⁹ Prema: <http://www.kulturkosmos.de/en/kulturkosmos/>

⁴⁰ Prema: http://de.wikipedia.org/wiki/Kulturzentrum_Reithalle

⁴¹ Prema: <http://sr.wikipedia.org/wiki/EKH>

muzički studio i radionica za popravku bicikala. Primer radikalnog, mobilnog skvot centra za razmenu informacija u Holandiji je ASCII⁴² (*Amsterdamski subverzivni centar za razmenu informacija*). ASCII postoji od 1997., uspostavljen je pomoću recikliranih starih računara i uz upotrebu isključivo slobodnog softvera. Bori se za slobodan pristup tehnologijama i pravo na komunikaciju. U centru se nalazi besplatni internet kafe sa bežičnim pristupom mreži, koji radi na agregat. Njihov link u svet teče preko antene izrađene od recikliranih konzervi, pokrenuli su i projekat bežičnog umrežavanja dela Amsterdama. Ovaj informacioni centar neprestano menja svoju lokaciju, jer ih policija iseljava kad ih otkrije.

U svim zemljama Zapadne Evrope postoji mnogo inicijativa za pokretanje društvenih centara u okviru projekata različitih društava, udruženja i organizacija, npr. *La Kuizin* u Francuskoj i *Communal garden* u Belgiji.

La Kuizin / Kuhinja, Marsej, Francuska

Kuhinja je organizacija koja je 2004. pokrenula istoimeni projekat sa ciljem da ponudi mesto gde će se uspostavljati nove veze između pripadnika zajednice, bazirane na zajedničkim aktivnostima (kuvanje, obrađivanje bašte, umetničke aktivnosti, druženja, itd.) i gde bi postojala kulturna razmena i mogli da nastaju novi zajednički projekti. U projekat su uključeni stanovnici (oko 1.000), a naročito čitave porodice, lokalne škole, društvene i kulturne organizacije.

U kuhinji se sprovode razne aktivnosti i inicijative:

1. *Participativne radionice* kao što su "*Moja ulica, moja planeta*" na kojima se neguje ekološki pristup zasnovan na svakodnevnom iskustvima i konkretnim mestima i namenjene su deci i porodicama.
2. *Ugao* – sređivanje zapostavljenih prostora u lokalnoj zajednici. Grupa stanovnika se okupi i zajedno radi na transformaciji takvih prostora, uz pomoć partnerskih organizacija i Gradskog veća i tokom svog rada međusobno se upoznaju, upoznaju komšije i prevazilaze generacijske i kulturne razlike.
3. *Zajednička menza – otvorena kuhinja* – mesto za razmenu, održavanje radionica i okupljanja, kao i svakodnevno kuvanje ručka za sve članove. Ovde se vrlo često dešavaju diskusije na aktuelne društvene teme.

Ovaj projekat se može nazvati začetkom društvenog centra, a metodologija koja se koristi bazirana je na principu aktivnog obrazovanja – korisnici su zapravo učesnici i aktivni subjekti, od oblikovanja ideje do njenog sprovođenja u delo. Učesnici su u tolikoj meri motivisani da zaista žele da rade zajedno i na taj način nešto promene u svojoj sredini i visoko vrednuju ovo iskustvo. Kutije za predloge stavljene su na razne lokacije, u prodavnicama i drugim udruženjima tako da svako ko poželi može da iskaže svoje mišljenje i ideje u vezi sa projektom.

Kako bi aktivnosti bile dostupne što većem broju stanovništva, učešće se plaća simbolično, a često se daje mogućnost preuzimanja odgovornosti i samostalnog odlučivanja o visini iznosa.

Vrlo brzo kuhinja je postalo mesto za važne javne diskusije, što je dovelo dotle da razne institucije daju svoju podršku i postanu partneri na projektu, čime se pojačavaju veze između stanovnika i postojećih socijalnih struktura i usluga. Projekat karakteriše i jasna vezanost i utemeljenost u konkretnoj zajednici i teritoriji, što je jedan od ključeva za njegovu uspešnost.

Prema: European Guide for Civil Dialogue, publikacija preuzeta sa [Participatory democracy in Europe - Pour la Solidarite](http://www.pourlasolidarite.eu) www.pourlasolidarite.eu

Communal garden / Zajednička bašta, Šarleroj, Belgija

Projekat je 2002. godine pokrenula organizacija *Espace Environment* zajedno sa institucionalnim partnerima i jednim trening centrom, na osnovu želje stanovnika koji su hteli da imaju uređenu zelenu površinu u svom delu grada, inače veoma zapuštenom u svakom pogledu. Grad je dao zemljište na korišćenje, a stanovnici su učestvovali u raščišćavanju prostora i svim drugim fazama rada na stvaranju zajedničke bašte. Paralelno sa radom na sređivanju bašte, organizovale su se aktivnosti sa decom i svim ostalim stanovnicima kako bi im se pokazao budući potencijal bašte: posete, otkrivanje novih i divljih staza, pravljenje džepnih bašti, kulinarske

⁴² ASCII (Amsterdam Subversive Center for Information Interchange). Prema: http://sr.wikipedia.org/wiki/ASCII_%28skvot%29

radionice sa pripremom supe... Kada su 2006. godine svi radovi završeni, napravljena je velika proslava. Sve dotadašnje aktivnosti kao i sama proslava omogućile su lokalnom stanovništvu da oseti kako projekat zaista pripada njima. Nastavilo se sa sastancima kako bi se budući život u bašti organizovao, sa detaljnom pripremom svih inovativnih aktivnosti, kurseva obuke, događaja, kao i organizacijom poseta spoljnih grupa. Stanovnici su od samog početka bili ravnopravni partneri sa ostalim stranama i učestvovali su u radu glavnog odbora projekta. Zajednička bašta je nakon svoje izgradnje u potpunosti prešla u ruke lokalnog stanovništva koji njome upravljaju.

Zajednička bašta ima za cilj društvenu povezanost i uključuje ljude koji nemaju mesto susretanja niti učestvuju u društvenom procesu donošenja odluka. Istovremeno, ti ljudi su pokazali iskrenu želju da se uključe. Projekat takođe ima za cilj da edukuje građane, unapredi okruženje i planiranje grada, ali i da omogući stvaranje multigeneracijskog kulturnog sastajališta gde mogu nastajati i razvijati se novi projekti raznih grupa sa različitim namenama i ciljevima (između ostalog i projekti pomoći u nalaženju posla). Projekat takođe počiva na širokom i jakom partnerstvu svih strana: firmi, udruženja, vlasti i građana. Ovaj dugoročni projekat može se nazvati jednim modelom društvenog centra.

Prema: European Guide for Civil Dialogue, publikacija preuzeta sa [Participatory democracy in Europe - Pour la Solidarite](http://www.pourlasolidarite.eu) www.pourlasolidarite.eu

3.3. Istočna Evropa

U zemljama Istočne Evrope tokom XX veka bili su veoma aktivni domovi kulture, koji su tokom godina propadali ili uspevali da se transformišu i postanu društveni kulturni centri i mesto sastajanja svih generacija.

Uticaji nezavisne scene mladih i skvoterskih pokreti koji su jačali u zemljama Zapadne Evrope „prelili“ su se i na istok, tako da su razne grupe aktivista zauzimale napuštene prostore pretvarajući ih u društvene centre i prostor za razne kulturne, obrazovne i rekreativne aktivnosti za pripadnike lokalnih zajednica. Među njima postoje razlike kada je u pitanju status samog centra (u smislu legalnosti), kao i saradnja sa lokalnim i centralnim vlastima.

Širom Istočne Evrope veoma su rasprostranjeni društveni centri namenjeni mladima, i okvirno bi se mogli svrstati na one koji akcenat stavljaju na informisanje i neformalno obrazovanje mladih i one čiji je fokus na kulturno-umetničkim sadržajima i aktivnostima.

U okviru projekata NVO izrasli su mnogi centri namenjeni uključivanju marginalizovanih grupa, koji obično blisko sarađuju sa institucijama sistema.

Primer društvenog centra nastalog zauzimanjem napuštenog prostora je *Elektromadona* u Čenstohovi u Poljskoj.

Elektromadona – društveni centar – skvot, Čenstohova, Poljska

Osnovan 2001. godine kada su aktivisti zauzeli jednu napuštenu privatnu kuću. U centru se organizuju akcije besplatne podele hrane za najsiriromašnije stanovnike, hip-hop i rok koncerti, a postoji i slobodna biblioteka. Elektromadona povremeno organizuje i ulične akcije davanja toplih obroka, ispred glavne železničke stanice. Ovu akciju nazivaju “hrana umesto oružja”, jer žele da skrenu pažnju političara da novac umesto na oružje treba da se troši na pomoć socijalno ugroženim ljudima. Pored toga organizuju i razne demonstracije protiv vojnih intervencija, protiv upotrebe krzna i slično.

Prema: <http://sr.wikipedia.org/wiki/Elektromadona>

Kada je u pitanju područje nekadašnje Jugoslavije, društveni centri pokrenuti u okviru skvotiranih prostora, su najčešći u Sloveniji, Istri i Zagrebu.

Metelkova mesto, Ljubljana, Slovenija

Metelkova je **autonomni kulturni centar** u bivšoj kasarni JNA, u centru Ljubljane. Ideja o autonomnom centru potiče još s kraja 80-ih kada se oko 200 ljubljanskih intelektualaca, umetnika i aktivista okupilo u Mrežu za *Metelkovu*, nastojeći da dobiju prostor kasarne. Nakon što je JNA 1991. napustila Sloveniju, počeli su stalni pregovori sa gradskim vlastima, da bi tek 1993., zahvaljujući jakoj podršci slovenačkog civilnog društva, umetnika i poznatih ličnosti, *Metelkova* postala kulturni centar. *Metelkova* danas udomljuje grupe i pojedince koji bi teško dobili prostor za rad, a još teže bi ga plaćali. U *Metelkovoj* postoje prostori za probe bendova, muzički studio, slikarski i vajariski ateljei, galerija, pozorišni prostori, nekoliko barova, dva koncertna prostora, klub homoseksualaca, lezbejki, žensko savetovalište, klub makedonskog društva... *Metelkova* ima preko 70 dešavanja mesečno i okuplja različite grupe lokalnog stanovništva. Zgrade koje su nekada bile ruglo Ljubljane i predviđene za rušenje, postale su kulturni centar važan ne samo na balkanskom, već i na evropskom nivou, zahvaljujući borbi samoorganizovnih mladih ljudi.

Prema: <http://en.wikipedia.org/wiki/Metelkova>

DRUŠTVENI CENTAR ROJC, Pula, Hrvatska

Rojc, bivša kasarna JNA (dobila naziv po narodnom heroju Karlu Rojcu), je skvot koji je prerastao u društveni i **multimedijalni centar**. Ovaj veliki kompleks od oko 17.000 m² sa unutrašnjim dvorištem, besplatnim parkingom, sportskim igralištima i zelenim površinama, sada koristi preko 100 raznih udruženja i umetničkih grupa. Nakon odlaska JNA 1991. u prostoru su živele izbeglice, a nakon njihovog odlaska zgradu zauzimaju brojni aktivisti i umetnici. Grad Pula je odlučio da formalizuje postojeću situaciju i sklopi ugovore o korišćenju prostora sa aktuelnim korisnicima, ali bez plaćanja naknade. Jedina obaveza koju udruženja i ostali potpisnici ugovora imaju je da plaćaju troškove struje. Udruženja su sopstvenim zalaganjem i sredstvima uredila svoje prostorije i dala novi kvalitet celoj kasarni, a svojim programima obogaćuju gradski život. Udruženja su okupljena u Savez i tako deluju. Zgrada je postala svojevrсна galerija jer je više od 4.000 m² oslikano od strane umetnika iz celog sveta. U *Rojcu* se nalaze brojni produkcijski prostori (ateljea, muzički i filmski studiji, zanatske radionice), prostori za probe, sportsko-rekreativni, radioničarko- konferencijski, klupski i ugostiteljski prostori, a organizuju se **programi i aktivnosti koji su otvoreni za širu javnost i sve grupe stanovništva** (umetničke, kreativne, rekreativne radionice, sportska događanja, kursevi, predavanja, festivali, koncerti i slično).

Prema: http://sr.wikipedia.org/wiki/Karlo_Rojc_%28skvot%29 i <http://rojcneta.pula.org/>

Primer Doma kulture koji je opstao i prerastao u *Centar za kulturu*⁴³ nalazi se u Beranama, Crna Gora. Centar je organizovan kao javna ustanova i u okviru njega funkcionišu bibliotekarska, muzička, scensko-izvođačka i pozorišna sekcija, a godišnje se organizuje preko 120 kulturno-umetničkih programa.

Kao zanimljivu ilustraciju partnerstva između civilnog i javnog sektora navodimo *Pogon – Centar za nezavisnu kulturu i mlade* u Zagrebu.

Pogon - Centar za nezavisnu kulturu i mlade, Zagreb, Hrvatska

POGON je **hibridni kulturni centar** čiji su osnivači Savez udruženja *Operacija Grad* i Grad Zagreb. Pogon nije nezavisna institucija, ali jeste **institucija nezavisnih – s obzirom na svoju osnovnu svrhu (podrška nezavisnim organizacijama), način upravljanja (učesće u odlučivanju), i kontekst (nastao je na inicijativu nezavisnih).**

Misija *Pogona* je da uspostavi otvoreni lokalni centar za razvoj nezavisne savremene kulture i umetnosti i za aktivno uključivanje mladih u kulturni i društveni život.

Svako udruženje, umetnička organizacija i neformalna grupa može besplatno da koristiti resurse *Pogona* (prostor, opremu i kancelariju) za sve neprofitne aktivnosti u domenu rada *Pogona*. Pogon ima 2 objekta i nekoliko sala i organizuje raznovrsne aktivnosti koje obuhvataju: savremeni ples i pozorište, koncerte, žurke, javna predavanja, izložbe, festivale, radionice, projekcije filmova, prezentacije, okrugle stolove i sastanke.

Osnovni operativni troškovi *Pogona* finansiraju se iz sredstava Grada Zagreba. To uključuje troškove zaposlenih, održavanja prostora, kao i troškove sprovođenja programa *Pogona*. Deo sredstava se osigurava

⁴³ Prema: <http://www.berane.me/index.php?IDSP=323&jezik=lat>

putem samofinansiranja. Dodatna sredstva za realizaciju programa međunarodne razmene umetnika osiguravaju se iz sredstava Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Kancelarije za obrazovanje, kulturu i sport Grada Zagreba.

Prema: <http://www.upogoni.org/wp/>

Primeri društvenih centara za mlade, koji su nastali u okviru rada NVO, su inicijative iz Bosne i Hercegovine i Makedonije. Omladinski centar organizacije *Zdravo da ste* prepoznatljiv je po svojoj otvorenosti, spoju praktičnog, korisnog i poetičnog i insistiranju na razvojnosti.

Otvoreni omladinski centar, NVO Zdravo da ste, Banja Luka, Bosna i Hercegovina

Zdravo da ste je grupa profesionalaca, volontera i posvećenih pojedinaca koja pomaže ljudima u nevolji i onima kojima je potrebna podrška u razvoju. 2006. godine počeo je sa radom njihov Otvoreni omladinski centar sa ciljem podrške razvoju i socijalnoj inkluziji dece i mladih, posebno onim sa problemima u razvoju, mladih iz ranjivih grupa i podrške kreativnom učešću u demokratskom društvu. Osnovni ciljevi rada centra su:

- Obezbediti razmenu i slobodan tok informacija među mladima, strukturisano i organizovano slobodno vreme dece i mladih u prostoru centra;
- Rad sa decom na terenu - implementacija Konvencije o pravima djeteta;
- Kontinuirano organizovanje kampanja protiv devijantnih oblika ponašanja među mladima i rad na prevenciji (HIV/AIDS, narkomanija, alkoholizam, pušenje..);
- Rad na socijalizaciji, socijalnom razvoju i razvoju tolerantnog ponašanja među mladima, kao i podrška inicijativama mladih ljudi u omladinskom radu;
- Identifikacija problema u saradnji sa decom i mladima i pronalaženje načina za njihovo prevazilaženje;
- Kvalitativno jačanje kapaciteta ljudskog resursa;

Centar je otvoren svakodnevno i mladi u njemu mogu na kreativan i kvalitetan način da provode svoje slobodno vreme. Nude se programi kao što su: teatar, ples, muzika, slikanje, sport (stoni tenis, odbojka), kao i društvene igre. Postoje i brojne obrazovne aktivnosti (kursevi stranih jezika, računara...). Tokom cele godine omladinski centar organizuje turnire, izlete, kampove, seminare i druge manifestacije sa ciljem poboljšanja života u lokalnoj zajednici.

Ovaj centar je prvenstveno zamišljen kao **mesto susreta** i tu mladi mogu da se druže sa vršnjacima i razgovaraju sa omladinskim radnicima centra.

"Susret uvijek znači radost, radost rasta i razvoja. Razmjena povjerenja i emocija podstiče protok energije. To se događa stoga što sve važne emocije koje negujemo nastaju u dodiru sa drugim ljudima, one su vezane za druge, i odnose sa njima.

Poslije susreta se osvrćemo oko sebe, svijet vidimo drukčije i sebe vidimo i osjećamo drugačije. Susret je nekad nježan, nekad oštar, ali kad se dogodi, on pokreće energiju razvoja na obje strane. Nema jednostranog susreta. Susret ne može biti važan za jednu, a nevažan za drugu stranu. Nema ga bez davanja i primanja na obe strane. Susreću se: majka i dijete, dijete i majka, prijatelj i prijatelj, dijete i odrasli, odrasli i dijete, čovjek i žena, žena i čovjek, čovjek i čovjek...". (Prof. dr. Jovan Savić).

Prema: <http://www.zdravodaste.org/latn/?page=65>

Centar Kreaktiv u Makedoniji kao veliku podršku u radu koristi volonterske snage, a mlade ljude osnažuje i "trenira" za život i u okviru Juniorskog kluba.

Kreaktiv centar za mlade, NVO Kreaktiv, Kavadarci, Makedonija

Centar je pokrenut 2009. u gradu Kavadarci, gde živi oko 40.000 stanovnika i u kojem nema mnogo inicijative ili samoorganizovanja među pripadnicima lokalne zajednice. Misija Centra je da se stvori prostor u kojem mladi ljudi mogu da razvijaju svoje veštine i kreativni potencijal, putem neformalnog obrazovanja steknu nove veštine i znanja i postanu aktivni građani – pokretači pozitivnih promena u društvu. Centar promovise vrednosti volonterizma, mira, tolerancije, solidarnosti i međusobnog razumevanja.

Osnovna ciljna grupa centra su mladi (13 – 21 godine), ali su uključeni i ostali pripadnici lokalne zajednice, npr. osobe lošeg ekonomskog statusa, deca od 7 do 13 godina, starije osobe, a česte su i **međugeneracijske aktivnosti**.

Aktivnosti su organizovane u klubove (npr. dramski tim, tim za solidarnost, plesni klub, novinarski klub, itd). Osnovni princip rada je timski. Centar vode dva iskusna omladinska radnika: 1. koordinator - zadužen za centar i volontere koji dolaze preko EVS programa (Evropski volonterski servis) i 2. Asistent koordinatora i PR (osoba

zadužena za odnose sa javnošću). *Centar* dobija značajnu pomoć u vidu **volontera** (iz evropskih zemalja i lokalnih), otvoren je svakog radnog dana od 11 do 21h. Ponuda programa i aktivnosti je raznovrsna i fleksibilna - sve se kreira na osnovu interesovanja i potreba mladih. Član centra može postati bilo koja mlada osoba uzrasta od 13 do 21; centar poseduje bazu podataka o članovima, svaki novi član popunjava prijavni formular. Za mlađe od 18 centar traži da roditelji potpišu dozvolu kako bi postali članovi. U okviru centra postoji **Juniorski klub, sa svojom strukturom – predsednik, potpredsednik, sekretar**. Klub juniora podržava rad centra i funkcioniše kao pokazatelj interesovanja mladih, pritom uživa svoju nezavisnost, ali poštuje pravila i procedure rada centra. Ima svoje prijavne formulare za članove, a članovi kluba zajedno odlučuju da li će nekoga primiti ili ne. Svrha postojanja kluba je pomoći mladima da se ponašaju odgovorno, preuzimaju inicijativu i da vežbaju demokratske principe. Centar poseduje biblioteku, kao i bibliotekarsku bazu podataka. Sve aktivnosti su besplatne. Finansira se uz pomoć fondova iz nacionalnih agencija, kao i Evropske komisije. Mladi se podržavaju da aktivno učestvuju u svim segmentima rada centra.

Centar je prepoznatljiv i vrlo popularan u svom okruženju i često ga mladi vide kao **“drugu kuću”**. Mladi koji su dolazili u centar često se vraćaju i rade ili volontiraju u centru.

Prema: Dragan Markoski, Kreaktiv

Na području bivše Jugoslavije postoji niz omladinskih klubova izraslih iz Balkanskog programa švedske organizacije *Forum Syd*. U periodu od 2002. do 2006. u okviru tog programa razvile su se lokalne organizacije civilnog društva koje i danas čine vrlo aktivnu *Forum Syd mrežu* i imaju bliske partnerske odnose, razmenu znanja i iskustava i **zajednički rad na razvijanju i unapređivanju standarda i procedura rada**, sa posebnim fokusom na **omladinski rad i neformalno obrazovanje**. Neformalno obrazovanje vidi se kao značajna dopuna formalnom obrazovanju i kao proces celoživotnog učenja. U savremenom, brzo i neprestano menjajućem svetu, postalo je važno stalno nadograđivati sopstvena znanja i veštine, i u tom smislu neformalno obrazovanje je resurs neprocenjive vrednosti. Mrežu čine: TRIAGOLNIK – Centar za neformalno obrazovanje, Skopje (Makedonija), PRONI Centar za omladinski razvoj – Brčko, CORNO Centar za omladinski rad i neformalno obrazovanje, Centar za edukaciju mladih – Travnik (Bosna i Hercegovina), Centar za omladinski rad (Srbija) i Forum Mladi i Neformalna Edukacija– Forum MNE (Crna Gora). Klubovi su nastali kao rezultat inicijative ovih OCD, uz često veoma razvijenu **saradnju sa lokalnim samoupravama**. U Crnoj Gori Forum MNE⁴⁴ je otvorio *Omladinski klub* u Kotoru, u prostorijama mesne zajednice Muo i u partnerstvu sa Kancelarijom za prevenciju narkomanije i opštinom Kotor, kao i *Info centar* u biblioteci Centra za kulturu - razvijen u saradnji sa Centrom za kulturu opštine Kotor. Klubovi *Proni* u Brčkom i *PROAKTIV* u Makedoniji su odlični primeri dugogodišnje i kvalitetne saradnje sa lokalnom samoupravom, visokih standarda rada i razvijenog sistema za monitoring (praćenje) i evaluaciju, i prepoznavanja značaja volonterskog rada.

Omladinski klubovi PRONI, Brčko, Bosna i Hercegovina

PRONI Centar za omladinski razvoj je lokalna omladinska neprofitna organizacija koja je od 1998. aktivna na polju društvenog obrazovanja i omladinskog rada u zajednici. *PRONI* je bio inicijator osnivanja mreže omladinskih klubova. Prvi je osnovan 2002. godine i trenutno radi u prostorijama Omladinskog centra Brčko, koji se nalazi u krugu bivše kasarne. Sve aktivnosti su na bazi društvenog obrazovanja i obuhvataju sportsko-rekreativne, edukativne i rad u grupama.

Klub je otvoren s ciljem stvaranja mesta gde mogu da se okupljaju svi mladi ljudi bez obzira na njihovu polnu, rasnu, etničku, versku ili bilo koju drugu pripadnost i gde mogu da rade na svom ličnom i profesionalnom razvoju, a samim tim i na razvoju celokupne lokalne zajednice. Posebna pažnja se posvećuje podizanju svesti kod članova o važnosti ljudskih, dečijih i prava žena, i upoznavanju sa mehanizmima njihove zaštite.

U klubu vlada zdrava i prijatna atmosfera u kojoj se svaki član oseća dobrodošao. Nije dozvoljeno pušenje, konzumiranje alkoholnih pića, niti droga ili dolaženje pod uticajem istih. Članstvo u klubu je besplatno.

Nakon ovog, *PRONI* je u **saradnji sa mesnim zajednicama** otvorio još 25 sličnih klubova, u kojima pored *PRONI*

⁴⁴ Prema: <http://www.forum-mne.com/>

aktivista rade i volonteri iz mesnih zajednica.

Prema: <http://www.pronibrcko.ba/omladinski-rad/mrea-klubova.html>

Omladinski klubovi PROAKTIV, Tetovo, Butel, Tearce, Kumanovo i Kavadarci, Makedonija

Klubovi su nastali na inicijativu i uz podršku *Centra za neformalno obrazovanje TRIAGOLNIK*, iz Skoplja. Švedske organizacije Forum Syd i Organizacija za međunarodni razvoj i saradnju - SIDA su dugogodišnji finansijeri i strateški partneri ove organizacije (od 2002.) *TRIAGOLNIK* je, pored finansijske održivosti, prepoznatljiv i po svom omladinskom programu, a prvenstveno **omladinskom radu u zajednici**, kao i razvoju programa i kurseva **neformalnog obrazovanja** u svim kontekstima i nivoima, uključujući i univerzitetski. Sem toga, *TRIAGOLNIK* je u tolikoj meri razvio svoje kapacitete da sada radi na jačanju civilnog sektora u Makedoniji i predstavlja resursni centar ne samo za razvoj civilnog društva, već i javnih i obrazovnih institucija.

Omladinski klubovi PROAKTIV nastali su 2009. kao rezultat partnerstva *TRIAGOLNIKA* sa **lokalnim OCD** koje rade sa mladima i uspešne saradnje sa 5 lokalnih samouprava (Tetovo, Butel, Tearce, Kumanovo i Kavadarci). Klubovima danas upravljaju ove lokalne organizacije. Namereni su svim mladim ljudima uzrasta od 12 do 25. Programi klubova obuhvataju:

- kreativne radionice (crtanje grafita, pravljenje nakita, drama, savremeni ples, fotografija...)
- radionice za samopouzdanje, asertivnost, nenasilnu komunikaciju, interkulturalno učenje, komunikacijske veštine, veštine prezentacije, pisanje biografije i motivacionog pisma
- obuke za volontere, kursevi osnove rada u zajednici, pisanje projekata, ljudska prava, vođstvo
- slobodne aktivnosti: gledanje filmova, igranje društvenih igara...

Osnovni cilj rada klubova je sprovođenje omladinskog rada kroz neformalno obrazovanje koje doprinosi razvoju kapaciteta mladih i podstiče ih na aktivno učešće u procesu donošenja odluka. Svi klubovi nose isto ime, između ostalog i kako bi se naglasila **standardizovanost procedura rada**. Svi klubovi imaju ustanovljene i precizirane standarde, između ostalog:

- razvijen *sistem obuka za osoblje* – sa ciljem da svi budu obučeni za omladinski rad uz korišćenje neformalnog obrazovanja
- definisan *sistem monitoringa, podrške i razvoja volontera*
- definisan *sistem praćenja razvoja mladih ljudi* koji posećuju klub
- bezbednosni standardi
- rad baziran na *sistemu vrednosti* koje stvaraju *sredinu jednakih mogućnosti* za učenje i razvoj veština i potencijala
- *primena sistema monitoringa i evaluacije na svim nivoima*.

Prema: <http://www.triagolnik.org.mk/>

Kao primer veoma uspešnog informativnog centra za mlade, koji je nastao kao inicijativa iz nevladinog sektora, ali je prepoznat od strane državnih institucija kao važan, navodimo *Mladi Info Centar* iz Skoplja.

Mladi Info Centar, Skoplje, Makedonija

Nastao kao inicijativa nevladine organizacije *Mladiinfo – FEJS MK*, lokalne kancelarije Evropske novinarske agencije za mlade. Ova organizacija od 2008. godine ima veoma uspešan webportal koji je osvojio nagradu na svetskom nivou za jedan od najboljih portala u kategoriji *Obrazovanje za sve*. Redovno ugošćava EVS volontere. 2011. godine otvara se *Mladi Info Centar* u saradnji sa Nacionalnom i Univerzitetskom bibliotekom Sv. Klement Ohridski, u prostoru biblioteke. *Centar* predstavlja mesto za sve mlade ljude, studente, profesore i istraživače koji žele da unaprede svoje obrazovanje i profesionalni razvoj. *Centar* promovira mogućnosti za formalno i neformalno obrazovanje i pruža podršku pojedincima za istraživačke projekte, kao i u dobijanju stipendija i grantova, i pohađanju konferencija i treninga. Takođe, centar nudi i informacije o univerzitetima širom sveta, kao i o mogućnostima za obrazovanje koje promovira strane ambasade. Moguće je dobiti konsultacije, učestvovati u volonterskim programima u zemljama Evropske unije, kao i na treninzima, radionicama i u debatama na razne teme.

Prema: <http://www.mladiinfo.com/web/>

Još jedan primer uspešno transformisanog nekadašnjeg doma kulture je *Međunarodni centar za decu i omladinu* u Sarajevu. Ovo je takođe i primer veoma uspešne saradnje jedne javne ustanove i organizacija civilnog društva u zemlji i inostranstvu.

Međunarodni centar za decu i omladinu Novo Sarajevo, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Dom kulture osnovan 1961, zgrada tokom rata razrušena, *Centar* otpočeo sa radom 2001. Godine. *Centar* ima za cilj da okuplja mlade ljude i neguje njihove potencije u duhu zajedništva oslobođenom od predrasuda. Iako namenjen prvenstveno mladima, centar je otvoren za različite uzrasne grupe. U *Centru* se svakodnevno prepliću radionice, izložbe, razgovori, predavanja, koncerti, filmski festivali, sportska takmičenja, realizuju se projekti međunarodne saradnje i sl. u prostoru koji čine dvorana, centar za razvoj karijere, plesna sala, stena za penjanje, izložbena sala, kafe, knjižara i muzički studio. *Centar* sarađuje sa preko 10 lokalnih OCD (između ostalih i *Muzičari bez granica*, *No comment*, *Klub prijatelja Sarajeva*), i povezan je sa centrima u Evropi.

Prema: <http://www.mladi.ba/>

Primer specifičnog centra za mlade, fokusiranog na posebno ranjivu grupu, je dnevni centar za decu i mlade ulice, *16+ Dnevni centar* u Sofiji, Bugarska, pokrenut kao inicijativa iz nevladinog sektora, ali prepoznatljiv po visokim standardima rada, dugogodišnjoj održivosti i razvoju partnerstva sa javnim sektorom.

16+ Youth Day Care Centre - Alliance for Children and Youth / 16+ Dnevni centar – Alijansa za decu i mlade, Sofija, Bugarska

Osnovana je 1999. *Fondacija Slobodna i demokratska Bugarska*. Centar je jedinstven u Bugarskoj i namenjen je **mladima koji žive na ulici (16 – 25 godina)** kao mesto gde mogu dobiti obrazovanje i razne vrste pomoći. Centar organizuje veliki broj aktivnosti i programa, kao što su program identifikacije i doseganja do korisnika (rad na ulici, prvi kontakti sa decom, obezbeđivanje hrane, odeće, zdravstvenih usluga), psihosocijalna podrška i savetovanje, rad sa decom i mladima u krizi, zdravstvene aktivnosti (na ulici i u centru, prva pomoć, sistematski pregledi, informisanje), trening veština i obrazovanje (motivisanje za nastavak školovanja, posredovanje pri upisu u školu, časovi dopunske nastave), uključivanje u programe zapošljavanja i pomoć oko nalaženja zaposlenja, zagovaranje, grupe podrške za mlade majke i trudnice, program socijalne rehabilitacije, topao obrok na dan, socijalni rad sa porodicama (podrška za vraćanje deteta u porodicu porekla, savetovanje, osnaživanje, obrazovanje roditelja, pravna, medicinska), administrativne i pravne usluge (deci i porodicama - dobijanje dokumenata, upis u školu, kontakti sa institucijama), razvoj kreativnih sposobnosti (jedan od najefikasnijih metoda za dugoročnu inkluziju i razvoj mladih je organizovanje kurseva iz najpopularnijih umetničkih oblasti – muzike, plesa, crtanja, itd), programi usmereni na razvijanje veština kao što su baštovanstvo, kuvanje, grnčarstvo, šivenje, zabavni programi (sport, zabavne igre, posete pozorištima, bioskopima, cirkusu, muzejima, zoološkom vrtu), letnji kamp (u planinama 10 dana, glavni fokus je edukacija u vezi sa drogama i prevencija bolesti zavisnosti).

Do sada je oko 800 dece prošlo kroz centar. Deca su iz različitih gradova i većinom su romske nacionalnosti.

U centru radi **multidisciplinarni tim** koji uključuje psihologe, pedagoge, sociologe, spoljne konsultante i volontere. Neguje se individualni pristup i rešava se svaki pojedinačan slučaj. Partnerstvo sa drugim sličnim organizacijama kao i sa predstavnicima države i opštine veoma je razvijeno.

Centar obezbeđuje finansijsku podršku na raznim stranama uključujući donatorske organizacije, ali i korporativne i individualne donatore.

Prema: <http://www.acybg.org/about-en.htm>

V Iskustva iz Srbije u organizovanju i radu društvenih centara

U Srbiji je tokom 2011. i 2012. godine u fokusu javnosti bio samoorganizovani pokušaj stvaranja *Društvenog centra* u Novom Sadu. Iako ovaj društveni centar još nije zaživeo i pitanje je da li će se to

ikada i desiti, smatramo da je inicijativa za stvaranje takvog – otvorenog i inkluzivnog mesta za sve – važan, iako usamljen, primer građanskog aktivizma koji ima za cilj dobrobit lokalne zajednice.

Inicijativa za Društveni centar, Novi Sad

Društveni centar u Novom Sadu je više društveni pokret i još uvek nije “ustoličen” u određenom prostoru, tako da i dalje nosi naziv *Inicijativa za Društveni centar*. *Inicijativa za Društveni centar* nije nastala kao organizacija, institucija, niti kao planirani i organizovani društveni pokret, već kao **građanska inicijativa ljudi koji dugo žive u Novom Sadu, a nemaju adekvatno mesto za susrete i razmenu, odnosno za rad, druženje i učenje od drugih, o drugima i sa drugima**. Drugim rečima, postojala je i postoji potreba za pristupačnim i dovoljno velikim prostorom koji bi ugostio pojedince i grupe, koje se bave aktivnostima od značaja za zajednicu, i u kojem bi se održavale nezavisne kulturne, sportske, obrazovne i društvene aktivnosti, i objedinjavali različiti sadržaji za kvalitetno provođenje slobodnog vremena. U decembru 2011. aktivisti i aktivistkinje *Inicijative za društveni centar* ilegalno su ušli u kasarnu „Dr Arčibald Rajs“ u Novom Sadu i zajedno sa lokalnim stanovništvom započeli su sa čišćenjem prostora. **Prerastanje prostora u mesto** bilo je vidljivo već prvog dana: prostor je očišćen od korova i prašine, osposobljena je tehnika za realizaciju programa, oplemenjeni su goli zidovi i podovi. Naznačajnije od svega bilo je učešće građana i građanki koji su svakodnevno dolazili, uključivali se i pomagali razvoju *Društvenog centra*. U ovom prostoru *Društveni centar* je opstao 22 dana tokom kojih je održano 18 edukativnih i kreativnih radionica, 17 sportsko-rekreativnih sadržaja, 12 muzičkih programa, devet tribina i okruglih stolova, šest filmskih i video programa, pet književnih programa, pet performansa i tri izložbe. U okviru aktivnosti *Društvenog centra* organizovano je i više humanitarnih akcija čiji je rezultat bio podela novogodišnjih paketića deci iz Svratišta u Novom Sadu. Svakodnevno su organizovane radne akcije čišćenja i sređivanja objekata, kao i zajednički obroci. 13. januara 2012. godine policija je izbacila aktiviste, aktivistkinje i njihove goste iz objekata kasarne.

Trenutno *Društveni centar* nema svoj prostor, ali okuplja ljude kojih je sada mnogo više nego na početku, pre same akcije ulaska u kasarnu. Privremeno se koristi napušteni prostor u u bivšoj industrijskoj četvrti grada. Ovaj prostor je vlasništvo Grada, i služi najviše kao skladište za stvari koje je *Centar* dobio tokom postojanja u kasarni. Aktivnosti se održavaju ad-hoc i u raznim prostorima u gradu (izložba fotografija u Nezavisnom društvu novinara Vojvodine, besplatne dečije radionice pravljenja maski od recikliranog materijala u Italijanskom kulturnom centru i slično). Od izbacivanja *Društveni centar* je organizovao i niz akcija kojima se ukazalo na trenutne probleme, i doprinelo njihovom rešavanju - čišćenje snega, deljenje besplatne hrane u centru grada, prikupljanje pomoći za stanovnike Velikog rita u saradnji sa Radijom 021.

Programi i aktivnosti *Društvenog centra* otvoreni su za sve i besplatni. Ideja je i dalje da grad obezbedi prostor, a da ljudi preko doniranja svojih veština, sposobnosti i radnih sati ulažu u taj prostor. Cela ideja počiva na ujedinjavanju i zbližavanju kroz zajednički rad, trud, solidarnost, volonterizam. *Društveni centar* se finansira isključivo od samodoprinosu - pripadnika Inicijative i građana.

Društveni centar je zamišljen kao „mesto za sve“ i ciljne grupe su svi, programi su namenjeni deci, studentima, nezaposlenima, radnicima, penzionerima, osobama ometenim u razvoju, trudnicama i svima ostalima koji čine društvo.

Prema: Ivana Volić, Inicijativa za društveni centar

Jednom formom društvenih centara mogu se nazvati i *Klubovi “Mesečina”* u Subotici. Ovi klubovi nastali su kao inicijativa nastavnika organizovanih u Udruženje Klub 21, ostvaruju odličnu saradnju sa školama, mesnim zajednicama, Crvenim krstom, raznim firmama, ali i roditeljima i građanima koji su prepoznali značaj postojanja ovih *Klubova*.

Klubovi “Mesečina”, Subotica

Prvi klub je osnovan 2005. godine kao oblik realizacije pilot projekta-programa “Mesečina” *Udruženja za pozitivnu komunikaciju Klub 21* uz partnerstvo Srednje tehničke škole u Subotici. Realizacija projekta započeta je bez ikakvih novčanih sredstava, ali je postojao plan da se prikupljanje sredstava usmeri na individualnu i korporativnu filantropiju. Prvi put u Subotici je jedna obrazovna ustanova ustupila svoj prostor i druge resurse na korišćenje organizaciji civilnog društva, bez ikakve nadoknade. U klubu su radili isključivo volonteri (osoblje škole i članovi *Udruženja Klub 21*). Posluženje i osveženje za aktivnosti kluba prikupljano je već tada u gradskim poslastičarnicama, picerijama, samouslugama, pekarama i sl.

Danas se ovaj program realizuje u **7 klubova “Mesečina” u Subotici**, u prostorijama **različitih škola, mesne zajednice i Crvenog krsta**.

Misija klubova „Mesečina“ je da **stvaraju okruženje bogato sportskim, umetničkim, kulturnim i društvenim sadržajima, koje će pozitivno uticati na formiranje svestranih ličnosti kod dece i mladih, i preventivno delovati kada su u pitanju delinkvencija i upotreba droga.**

Ciljevi rada su omogućiti deci i mladima koji su u bilo kom pogledu socijalno ugroženi, da provedu vreme ispunjeno zanimljivim sadržajima, formirati navike kod mladih da svoje slobodno vreme ispune korisnim sadržajima, podržati povučene mlade, ometene u razvoju ili neuspešne u školi da dobiju mogućnost da u klubu ispolje svoju ličnost i dožive uspeh, zaštititi mlade od štetnog uticaja ulice, razviti društvene i komunikacijske veštine, podsticati toleranciju i saradnju, stvoriti osećaj pripadnosti i podići nivo opšte kulture mladih.

Klubovi su otvorenog tipa i namenjeni svoj **deci i mladima od 6 do 19 godina**, ali sa fokusom na one koji su emocionalno zapostavljeni, ranjivi, ponekad iz siromašnih porodica, neprilagođeni. Klubovi rade tokom vikenda (petkom i/ili subotom) od 20h do 24h. Akcenat je na sportskim aktivnostima i to prvenstveno na stoni tenisu, ali se igraju i košarka, stoni fudbal, pikado, šah, domino, itd. U klubu se sluša i muzika, organizuju i izložbe i kulturno-umetničke večeri, na kojima gostuju sportisti, književnici, muzičari i drugi umetnici, zdravstveni radnici, novinari i drugi. Boravak u klubu je besplatan, a obezbeđeno je i simbolično osveženje u vidu bezalkoholnih pića i hrane. Na žalost, ima i dosta dece kojima je posluženje u klubu jedina večera.

U klubu vlada porodična atmosfera, svako sa svakim razgovara, igra, često se zajednički priprema večera... Sa decom i mladima rade **saradnici kluba, volonteri (treneri, prosvetni radnici, socijalni radnici, sportisti i sl.)**. Često se organizuju mini takmičenja tokom klupskih večeri, a povremeno i smotre, javne manifestacije i filantropske akcije.

Sadašnjih 7 klubova ima i svoj dnevni centar, **Dečji centar „Mesečina“**, koji radi kao **dnevni boravak tokom čitave nedelje**. Obuhvata one učenike iz osnovnih škola, koja imaju potrebu za bilo kakvim korektivnim radom i podrškom (dopunska nastava, psihološka podrška i sl.).

U klubovima se vodi jednostavna dokumentacija; prate se prisustvo i učešće u aktivnostima. A za decu koja se „upućuju“ iz klubova u dnevni boravak „Mesečina“, vodi se detaljna formalna dokumentacija koja obuhvata i saglasnost roditelja, individualni plan korektivnog rada, Tree socijalni test, rezultate u školi, učešće deteta u školskim i vanškolskim aktivnostima i slično.

Klubovi se od 2007. jednim delom finansiraju uz pomoć Komisije za borbu protiv narkomanije Skupštine grada. Povremeno su dobijana sredstva od donatorskih organizacija, ali veliki trud se usmerava na pronalaženje **individualnih i korporativnih donatora**. Često se organizuju filantropske akcije prikupljanja novčanih sredstava u mikro zajednicama oko klubova, a ponekad i u crkvama. Od 2008. stalni sponzor klubova je kompanija mini peciva Mini Pani Srbija (bivši FORNETTI).

Korisnici su veoma motivisani da posećuju klubove i doživljavaju ih kao sigurna i zabavna mesta. Deca i mladi, koji najčešće dolaze, slobodno iznose svoje mišljenje i predloge u vezi sa čitavim sadržajem programa „Mesečina“, ali i u vezi sa specifičnim klupskim večerima, učestvuju u organizaciji i aktivno doprinose svim aktivnostima (koga pozvati od gostiju, koje igre ili sportove igrati, kako organizovati takmičenje, ko će pripremati sendviče, predlažu osobe za fer plej nagrade).

Na korisnike veoma pozitivno utiče činjenica da mogu boraviti u svojoj školi (ili drugoj) noću, kad vlada neki poseban, „interesantniji“ režim. Udruženi uticaj klubova i Centra za decu „Mesečina“ pozitivno utiče na dečiju komunikaciju u školi, kako sa svojim drugovima, tako i sa nastavnim osobljem. Školski uspeh im se značajno popravljja.

Imidž klubova i Centra je dobar u Subotici, ali raste i po Srbiji. Saradnja sa lokalnom zajednicom i predstavnicima vlasti uvek je bila veoma važna.

Udruženje Klub 21 i dalje rukovodi klubovima, a osnovalo je i svoju fondaciju – Fondaciju Mesečina, uz pomoć koje se pruža stručna i materijalna podrška inovativnim civilnim inicijativama koji ostvaruju preventivne i integrativne programe za decu i mlade, i uspostavljaju dodatne veze sa lokalnom i širom zajednicom.

Upravljačka struktura fondacije:

- počasna predsednica, načelnica Opšte bolnice
- skupština: predsednik skupštine i 13 članova skupštine koji su iz različitih sfera gradskog javnog života
- upravni odbor: predsednik i potpredsednik i 7 članova iz različitih sfera gradskog javnog života (upravnica Gradske biblioteke, vlasnici firmi, novinari, sportisti, prosvetni i zdravstveni radnici)

U međuvremenu klubovi „Mesečina“ prerasli su u neku vrstu pokreta, a svi saradnici su još uvek volonteri. Strategija za budućnost tiče se razvoja ljudskih kapaciteta, stvaranje stručne službe, i proširenje ove prakse rada sa decom i mladima na celu teritoriju Srbije.

Prema: Deže Kiš, Fondacija „Mesečina“, <http://www.foundmoon.erdsoft.eu> i <http://www.mesecina.subotica.net/>

Primer omladinskog aktivizma u seoskoj sredini zahvaljujući kojem je oživeo nekadašnji lokalni dom kulture je inicijativa *Udruženja građana Grupa Kobra*, koja se može smatrati začetkom društvenog centra.

Centar Grupe Kobra, Donja Toponica

Centar je pokrenut 2007. godine od strane neformalne grupe mladih, a od 2011. godine postoji kao *Udruženje građana Grupa Kobra*. Ciljevi rada Centra su zaštita životne sredine i podsticaj omladinskog aktivizma na selu kako bi sela u gradskoj opštini Crveni Krst - Niš oživela i dobila na značaju.

U Grupi nema zaposlenih, svi rade kao članovi - volonteri, a grupa broji 53 člana. Odluke od značaja donosi nezavisni Upravni odbor.

U udruženju postoje dva programa: program za mlade i program za ekologiju.

Centar, u zavisnosti od aktuelnih projekata, nudi različite aktivnosti, ali one koje su standardne su šah, stoni tenis, folklor i karate. Svakog utorka od 20h otvorena su vrata za sve posetioce koji mogu razgovarati sa timom Grupe o mogućnostima unapređenja usluga, razmenjivati ideje, iskustva i razgovarati u vezi sa različitim temama od značaja za lokalnu zajednicu. Aktivnosti su namenjene u prvom redu mladima, ali i svim drugim pripadnicima lokalne zajednice u Donjoj Toponici i okolnim mestima. Sve aktivnosti su besplatne.

Grupa se finansira uglavnom iz donacija raznih fondacija, Ministarstva omladine i sporta, ali i iz donacija biznis sektora - lokalnih preduzeća kao i individualnih društveno-odgovornih pojedinaca iz lokalne zajednice.

Korisnici Centra su uključeni u sve procese, od planiranja preko organizovanja i rukovođenja do kontrole i evaluacije zadate aktivnosti, u skladu sa interesovanjem korisnika.

Ugled centra je veliki s obzirom da se nalazi u centru sela u **Domu kulture** koji je nekada bio veliki kulturni centar. Dom je više od 30 godina bio prazan i bez ikakvih aktivnosti, tako da su meštani Donje Toponice i okolnih mesta odlično reagovali kada je Grupa Kobra počela sa korišćenjem prostorija Doma.

Danas se u Domu organizuju **aktivnosti za meštane svih starosnih dobi**. Žene svakog 8. marta organizuju proslavu, a krajem januara se takmiče u spremanju hrane. Deca treniraju folklor i karate, a penzioneri uživaju u igranju karata i šaha, a u letnjem periodu i baštenskog šaha koji se nalazi ispred objekta. U centru se nalazi i biblioteka. Za mlade se tokom cele godine organizuju i različita predavanja i obuke koje se tiču omladinskog aktivizma i ekologije. Povremeno se organizuju i posebni događaji kao što je **međunarodni volonterski kamp** na kome je učestvovalo 12 stranih volotnera iz 6 zemalja sveta. Oni su zajedno sa lokalnim stanovništvom radili na uređivanju raznih parcela u selu, napravili prilaznu stazu do spomenika u centru sela itd. Bili su smešteni u Centru, a tokom popodneva su predstavljali svoje zemlje i kulture i time širili koncept multikulturalnosti u ovoj inače etnički homogenoj zajednici. Centar planira da nastavi sa organizovanjem sličnih kampova sa još većim brojem učesnika iz celog sveta. Centar uspešno održava svoju nezavisnost i političku neutralnost i ostvaruje odličnu saradnju sa lokalnom samoupravom.

Prema: Milan Stojilković, Grupa Kobra

Sledeći primer pokazuje kako se jedna forma društvenog centra - dnevni centar za osobe sa teškoćama u intelektualnom razvoju koji vodi lokalna NVO uključio u sistem pružanja usluga socijalne zaštite u lokalnoj zajednici i na taj način uspostavio partnerski odnos sa javnim sektorom – javno-civilno partnerstvo i obezbedio finansiranje ove usluge iz lokalnog budžeta. Pored toga, Udruženje za pomoć MNRO *Plava ptica* koje vodi ovaj dnevni centar je razvilo još jedan način prikupljanja sredstava koji je inače malo zastupljen u našoj sredini, a to je prikupljanje individualnih donacija od građana/ki iz lokalne sredine.

Dnevni centar za osobe sa teškoćama u intelektualnom razvoju, Udruženje za pomoć MNRO Plava ptica, Kula⁴⁵

Opština Kula ima nešto manje od 50.000 stanovnika, koji žive u sedam naseljenih mesta raspoređenih na teritoriji opštine. Sredina je multinacionalna, sa izrazito dobro razvijenom i poštovanom multietničkom kulturom i tradicijom svih naroda. Grad Kula, ali i ostala mesta u opštini sada su postala deo grupe naselja sa nepovoljnom ekonomskom i socijalnom situacijom. Udruženje za pomoć MNRO *Plava ptica* je jedina koja pruža usluge za osobe sa teškoćama u intelektualnom razvoju u opštini Kula. Veliki broj korisnika i potrebe koje su složene i različite jesu ono što je uslovalo veliki broj oblasti i segmenata rada organizacije. Organizacija ima ukupno 52 korisnika usluga, a ukoliko u taj broj uključimo i roditelje i porodice, to je grupa od oko 160 osoba koje imaju indirektnu ili direktnu korist od pruženih usluga. Rad udruženja je organizovan u nekoliko službi u kojima stručni tim radi direktno sa korisnicima i službi za tehničku podršku. U okviru organizacije deluju i dnevni centar sa 25 korisnika, kao najpotpunija usluga, jer rad podrazumeva rehabilitaciju korisnika u dugom periodu i njihovu pripremu za dalje uključivanje u ostale vidove podrške. Dnevni centar ima veliki broj *pojedinačnih donatora – građana/ki iz lokalne zajednice* koje je *Plava ptica* animirala za ovu vrstu podrške. Dnevni centar je usluga socijalne zaštite prepoznata kao takva od strane lokalne samouprave, a *Plava ptica* dobija odgovarajuću podršku iz lokalnog budžeta opštine Kula kao pružalac te usluge u sistemu socijalne zaštite.

Primer koji sledi je značajan iz više razloga: kao prvo, ovo je ilustracija jednog vaninstitucionalnog oblika socijalne zaštite u lokalnoj zajednici u kojoj su nedovoljno razvijene institucionalne usluge te vrste; istovremeno, ovo je i primer inkluzivne prakse kada su u pitanju osobe sa teškim i višestrukim smetnjama u razvoju, odnosno jedna vrlo osetljiva društvena grupa; ovde je naglašena i mala dohodovna aktivnost kojom se obezbeđuje obnavljanje količina repro-materijala za nastavak same aktivnosti, ali se jača i samopouzdanje i dostojanstvo korisnika, jer ostvaruju simboličnu zaradu.

Dnevni boravak za decu i mlade sa smetnjama u intelektualnom razvoju, Udruženje za pomoć MNRO, Trstenik⁴⁶

Opština Trstenik nalazi se u centralnom delu Srbije i svrstana je u red nerazvijenijih opština u Republici Srbiji. Sela u okolini su uglavnom naseljena starijom populacijom, bez uočljive perspektive. Stanovništvo je siromašno, u svakodnevnoj borbi za egzistenciju, nezainteresovano i nemotivisano da preuzme inicijativu u rešavanju bilo kog problema koji nije vezan za materijalni dobitak. Jedna od karakteristika lokalnog stanovništva je nerazvijena socijalna osetljivost prema ranjivim grupama, osobama sa invaliditetom, siromašnom, romskom stanovništvu.

Porodice koje imaju dete sa teškoćama u razvoju (ima ih 281) žive na rubu siromaštva, uz velike žrtve i odricanja pokušavaju da zadrže svoje dete u najprirodnijem okruženju. Svakoдневно se suočavaju sa brojnim problemima – psihološkim, zdravstvenim, ekonomskim, socijalnim itd. Sistem usluga socijalne zaštite ne postoji, sem usluge dnevnog boravka za OSI koju pruža *Udruženje za pomoć MNRO*, povremeno se putem javnih radova realizuju usluge pomoći u kući za stare, ali bez edukacije pružalaca usluge i održivosti.

Najveće postignuće *Udruženja* je formiranje vaninstitucionalnog modela podrške deci i mladima – dnevnog boravka koji postoji od 2003. godine. Od formiranja postojeća usluga je unapređena spektrom aktivnosti koje odgovaraju na različite potrebe korisnika i njihovih porodica. Intenzivnim, kontinuiranim aktivnostima utiče se na podizanje nivoa samostalnosti i funkcionisanja osoba sa intelektualnim teškoćama. Strukturiranim sadržajima utiče se na razvijanje praktičnih veština svakodnevnog življenja kod korisnika, uz poštovanje prava na izbor aktivnosti koje po sadržaju najviše odgovaraju njihovim afinitetima. Usvajanje novih veština, znanja, poboljšanje komunikacije kod dece i svako drugo napredovanje koje je omogućeno dolascima u dnevni boravak roditeljima olakšava svakodnevicu i teret života sa detetom sa intelektualnim teškoćama. U dnevnom boravku se obezbeđuje informisanje, praćenje, pomoć u rešavanju konkretnih problema, zadovoljavanje emocionalnih, socijalnih i edukativnih potreba u individualnim i grupnim oblicima rada.

Uslugu dnevnog boravka dopunjena je aktivnostima izrade predmeta od gline i livačke mase. Obuka koju su obavili stručnjaci, obuhvatila je postupak izlivanja livačke mase u kalupe, modeliranja, ukrašavanja itd. U

⁴⁵ Milanović, L., Ćirić-Milovanović, D. I Hans van der Vilen (2012): Preko zapošljavanja do inkluzije osoba sa invaliditetom u Srbiji. Beograd. Balkanski fond za lokalne inicijative.

⁴⁶ Ibid.

aktivnosti je uključeno 5 korisnika dnevnog boravka koji imaju afiniteta za rad u ovoj tehnici. Karakteristika grupe je to što njeni članovi pripadaju grupama osoba sa teškim i višestrukim teškoćama u razvoju. Proizvodi koje izrađuju imaju upotrebnu vrednost – u pitanju su saksije za cveće. Putem medija upoznato je lokalno stanovništvo sa proizvodima korisnika koje, inače, u lokalnoj sredini niko ne proizvodi. U prostoru dnevnog boravka svakodnevno ima ljudi koji kupuju saksije. Korisnici imaju i skromnu materijalnu dobit od svog rada. Prodajom gotovih proizvoda obezbeđuju se sredstva za kupovinu materijala za održivost ove aktivnosti.

Još jedan primer društvenog centra namenjenog specifičnoj grupi, koji čini deo sistema pružanja usluga socijalne zaštite na lokalnom nivou, je *Dnevni boravak za decu sa invaliditetom* u Čajetini, koji je pokrenula OCD Zlatiborski krug. Ova inicijativa je značajna ne samo zbog činjenice da se radi o maloj opštini (15.000 stanovnika), već i zbog specifičnosti OCD Zlatiborski krug, koja se naročito ističe na planu razvoja volonterskog servisa i odlične saradnje sa svim značajnim akterima – lokalnim stanovništvom, drugim OCD, centralnim i lokalnim institucijama.

Dnevni boravak za decu sa invaliditetom, Udruženje Zlatiborski krug, Čajetina

Dnevni boravak je počeo sa radom 2009. godine i smešten je u zgradi osnovne škole "Dimitrije Tucović". Za potrebe dnevnog boravka bila je opremljena samo jedna prostorija, što je otežavalo kvalitetan rad. *Zlatiborski krug* je 2012. godine dobio sredstva od Ministarstva rada i socijalne politike u okviru konkursa za unapređenje već uspostavljenih usluga socijalne zaštite i razvoj inovativnih usluga socijalne zaštite za unapređenje rada boravka. To je omogućilo da se opremi još jedna prostorija u okviru škole kao kuhinja. Zamišljeno je da tu stariji korisnici steknu osnovna znanja o pripremi hrane i razvijaju svoje veštine neophodne za samostalni život. Obuka za korisnike se odvija u saradnji sa profesorima i učenicima Ugostiteljsko-turističke škole iz Čajetine i članovima Volonterskog socijalnog servisa (inicijativa pokrenuta od strane *Zlatiborskog kruga*). U unapređenju rada dnevnog boravka, Zlatiborski krug ostvaruje konstantno dobru saradnju sa opštinskom upravom Čajetina, OŠ "Dimitrije Tucović", OŠ "Savo Jovanović Sirogojno" (koja ustupa svoje vozilo za prevoz dece i roditelja), Centrom za socijalni rad Čajetina, lokalnim radijom, Kulturno-sportskim centrom, kao i sa OCD CMOK – Centrom Mladih Organizovanih Kreativaca. Članovi CMOK-a uključeni su u Volonterski socijalni servis i redovno pomažu u promotivnim aktivnostima, kao i aktivnostima za prikupljanje sredstava za unapređenje rada *Dnevnog boravka*.

Prema: <http://www.cajetina.org.rs/vest/zapo%C4%8Det-projekat-unapredjenja-rada-dnevnog-boravka-za-decu-sa-invaliditetom-u-%C4%8Dajetini-zra%C4%8Dak>

Pomenuta omladinska organizacija CMOK u Čajetini je poslednjih godina veoma aktivna na planu jačanja lokalnih omladinskih kapaciteta. Pored niza akcija i pojedinačnih projekata, koji su često usmereni na međugeneracijsku saradnju, CMOK od 2008. vrlo aktivno učestvuje u radu Centra za mlade⁴⁷ u Čajetini, pokrenutog od strane opštinske Kancelarije za mlade. U centru se redovno održavaju obuke o omladinskom aktivizmu i učestvovanju, korišćenju računara i upotrebi interneta za potrebe omladinskog rada, kao i aktivnosti usmerene na kvalitetno provođenje slobodnog vremena. Zanimljivo je da u opštinskom budžetu nije formirana budžetska linija za sprovođenje Lokalnog akcionog plana za mlade, ali opština izdvaja sredstva.

Centar za mlade u Kragujevcu nastao je 2006. godine, a proistekao je iz Lokalnog plana akcije za decu i iz partnerstva Grada Kragujevca, Centra za socijalni rad i nevladinih organizacija Kg Youth sector i Omladina JAZAS-a. Ovaj centar sada funkcioniše kao deo nove ustanove socijalne zaštite – *Centra za razvoj usluga socijalne zaštite "Knjeginja Ljubica"*⁴⁸, koju je grad Kragujevac osnovao 2011. godine. U okviru Centra se pored Centra za mlade, realizuju i usluge dnevnog boravka za decu i mlade sa

⁴⁷ Prema: <http://www.cmok.org.rs/>, <http://www.cajetina.org.rs/vest/otvoren-centar-za-mlade>, <http://www.mladicajetine.org/>

⁴⁸ Prema: http://www.kragujevac.rs/Grad_Kragujevac-1-1

smetnjama u razvoju, dnevni boravak za decu iz porodica u riziku, dnevni boravak za decu i mlade sa problemom u ponašanju, dnevni boravak za odrasla i stara lica i klub mladih osoba sa invaliditetom.

Centar za mlade, Kragujevac

Centar za mlade je mesto gde mladi Kragujevca mogu besplatno da se informišu o dešavanjima u gradu, koriste sadržaje brojnih edukativnih, kreativnih i preventivnih radionica, koriste internet i teretanu i provedu svoje slobodno vreme uz druženje i razonodu.

U okviru Centra za mlade postoje još i:

1. Klub mladih osoba sa invaliditetom. Otvoren svakog dana od 9h do 21h. U Klubu se tokom celog dana može koristiti internet, a u okviru Kluba postoje radionica izrade ukrasnih predmeta, likovna radionica, obuka šivenja, domaće radinosti i veza, i biblioteka. Klub organizuje i karaoke večeri, video projekcije, druženja sa pesnicima i pruža podršku mladima u socijalizaciji i zapošljavanju.
2. Centar za mlade MZ Ždraljica. Otvoren svakog radnog dana od 11h do 18h i subotom od 13h do 18h. Aktivnosti: učenje stranih jezika, škola računara, časovi matematike, stoni-tenis, šah i druge društvene igre.
3. Centar za mlade MZ Erdologija. Otvoren je svakog radnog dana od 14h do 21h. Aktivnosti: časovi stranih jezika, kurs iz osnova programiranja i web dizajna, likovne i foto radionice.

U centralnoj zgradi *Centra za mlade* održavaju se takođe časovi stranih jezika i matematike, škola računara, likovna i foto radionica, ali i fitnes u opremljenoj teretani, uz prisustvo stručnog lica. Učestvovanje u svim aktivnostima je besplatno.

Prema: <http://www.centrazamlade.com/>

Grad Loznica⁴⁹ takođe se ističe u radu sa mladima, a od 2012. ima i svoj *Omladinski centar*.

Omladinski centar, Loznica

Centar se nalazi u prostoru od 300 m², u suterenu Gimnazije „Vuk Karadžić“. U centru se nalaze Kancelarija za mlade, internet klub, volonterski centar, velika sala za novinarske konferencije, kao i mali teatar koji može da služi i za muzičke nastupe i druge svrhe. Prostor je u potpunosti prilagođen osobama sa invaliditetom. Centar je otvoren kao inicijativa lokalna samouprave uz podršku Ministarstva spoljnih poslova Italije i regije Emilija Romanja. Za potrebe internet kluba, Telenor fondacija je obezbedila 10 lap-top računara, kao i modeme za brz i neograničen pristup internetu. U Centru će biti realizovani brojni besplatni programi iz oblasti obrazovanja, stručnog usavršavanja i zapošljavanja, zdravlja mladih i zdravih stilova života, neformalnog obrazovanja i kvalitetnog provođenja slobodnog vremena.

Prema: http://www.iskra.org.rs/ARHIVA%20VESTI/U_Loznici_otvoren_omladinski_centar.htm

Kada je u pitanju još jedna vrlo osetljiva grupa dece i mladih, odnosno deca i mladi koji žive na ulici, postoje centri koji nose naziv „Svratište“ i koji su se razvili u Beogradu, Novom Sadu i Nišu, kao inicijativa različitih OCD. Navešćemo primer prvog *Svratišta* – beogradskog, osnovanog od strane Centra za integraciju mladih. Nakon 4 godine rada i zahvaljujući velikoj upornosti tima ove organizacije, *Svratište* je prepoznato kao dnevna usluga u lokalnoj zajednici i počelo je da dobija sredstva iz gradskog budžeta. Beogradsko *Svratište* je takođe primer odlične saradnje sa građanima i firmama i postalo je vrlo prepoznatljivo na nivou celog grada. Građani samoinicijativno redovno donose odeću, obuću, knjige i hranu, i volontiraju u *Svratištu*. Firme imaju organizovane volonterske akcije i daju povremene donacije. *Svratište* često organizuje kulturne i muzičke događaje u cilju prikupljanja sredstava.

Svratište – Centar za decu ulice, Centar za integraciju mladih, Beograd

Centar za integraciju mladih (CIM) je udruženje građana, koje je 2004. godine osnovala grupa studenata Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerziteta u Beogradu. CIM je prvo vodio program obrazovnih i kreativnih radionica u domovima za decu bez roditeljskog staranja, koje je realizovao veliki broj

⁴⁹ 2012. Grad Loznica je dobio *nagradu MLADGRAD* za poboljšanje položaja mladih u lokalnim zajednicama, i to u vidu posebnog priznanja za kontinuirani rad i doprinos. Nagradu dodeljuju Građanske inicijative u partnerstvu sa Ministarstvom omladine i sporta i Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i državnu upravu i lokalnu samoupravu. Prema: http://www.iskra.org.rs/ARHIVA%20VESTI/Loznici_priznanje.htm

volontera. Tokom tog programa prepoznat je fenomen „dece na ulici“ i počelo se sa terenskim radom. Podršku za realizaciju projekta *Svratište* dali su Fond za socijalne inovacije i organizacija „Save the Children UK“, a formalni partner na projektu je bio Gradski centar za socijalni rad u Beogradu.

Ideja o osnivanju *Svratišta* za decu je prvenstveno ideja dece i predstavlja odgovor na pitanje koje im je postavljeno: Šta vam je sada najpotrebnije?

2007. je otvoreno prvo *Svratište*. Zakon o socijalnoj zaštiti, usvojen u martu 2011 godine, prepoznao je *Svratište* kao *dnevnu uslugu u lokalnoj zajednici*. Od 2012. *Svratište* delimično finansira Grad Beograd.

Opšti cilj programa *Svratišta* bio je da doprinese što potpunijem **ostvarenju prava dece koja žive ili rade na ulici**, a koja dobrovoljno zatraže ili pristanu na uslugu. To bi se postiglo privremenim ili povremenim pružanjem urgentnih intervencija i zadovoljavanjem trenutnih potreba navedene korisničke grupe, kao i putem obezbeđivanja dostupnosti drugih usluga, prava i mera u sistemu zdravstvene, socijalne zaštite i drugim odgovarajućim sistemima, kao i posredovanje i kontinuiranu podršku prilikom upisa i pohađanja škole. Ciljna grupa su deca do 19 godina. *Svratište* je otvoreno 24 sata, 7 dana u nedelji i dnevno u proseku prima 30 dece. Usluge koje se nude u okviru *Svratišta* su kreirane u saradnji sa decom, terenskim radnicima, uz konsultacije sa partnerskim organizacijama kao i partnerima iz gradskog Centra za socijalni rad u Beogradu.

Danas je *Svratište* „bezbedno“ mesto gde deca mogu da odmore i provedu struktuisano vreme, održavaju ličnu higijenu, dobiju adekvatan obrok, dobiju zdravstvenu negu, prenoće u situacijama koje su propisane pravilnicima, dobiju informaciju o uslugama u zajednici, edukuju se i dobiju podršku u sticanju osnovnih životnih veština.

U *Svratištu* rade edukovani vaspitači (defektolozi, specijalni pedagozi), socijalni radnici, psiholog, medicinska sestra, pravnik i volonteri. Pored njih tu su i terenski radnici Centra za integraciju mladih koji ih redovno obilaze već godinama na mestima na kojima oni žive i rade.

Osnovni princip funkcionisanja je princip dobrovoljnosti, ali koji ne podrazumeva nepostojanje vremenske strukture, zahteva i pravila.

Svratište se trenutno finansira iz gradskog budžeta (Sekretarijat za dečiju i socijalnu zaštitu), kao i od donacija pojedinaca i firmi. Uvek okuplja veliki broj volontera.

Pored *Svratišta* CIM je oformio i *Dnevni centar* na Novom Beogradu namenjen deci od 5 do 15 godina. Centar povezuje porodicu sa školskim sistemom i drugim zvaničnim institucijama; pruža pomoć i podršku deci i članovima njihovih porodica u ostvarivanju njihovih osnovnih prava; potpomaže i doprinosi povećanju nivoa društvene uključenosti. Kroz niz skruktuiranih aktivnosti u okviru *Dnevnog centra* koje su usmerene ka razvoju praktičnih veština potrebnih za svakodnevni život, podstiče se dečija samostalnost i unapređuju socijalne, kognitivne i fizičke veštine. Otvoren je svakog radnog dana od 8h do 18h.

Prema: <http://www.cim.org.rs>

U Srbiji su veoma prisutni i razvijeni dnevni centri i klubovi za stare, pri centrima za socijalni rad ili domovima za stare, kao i oni koji su razvijeni od strane različitih OCD. Ovi centri organizuju besplatne aktivnosti za starije osobe, često usmerene na kvalitetno provođenje slobodnog vremena, a mogu uključivati i pružanje zdravstvenih i savetodavnih usluga. Crveni krst Srbije je tokom 2012. u okviru projekta „Briga za starije u lokalnoj zajednici“ u svojim prostorijama otvorio *Centar za dnevne aktivnosti starijih osoba* – „Kutak za kvalitetnije starenje“⁵⁰ u Kragujevcu, a planira se otvaranje sličnih centara u Pirotu i Inđiji. Projekat se sprovodi u partnerstvu sa NVO iz Holandije *Yanos Public Health*, i uz finansijsku podršku Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Holandije. U svakom centru postojaće Veće klijenata, kao i kućni red, i posebna pažnja će se usmeravati na pružanje podrške članovima porodica starijih osoba. Centar u Kragujevcu počeo je sa radom u oktobru 2012. godine i već ima više od 80 klijenata.

Kao posebno zanimljive izdvajamo i inicijative u ruralnim sredinama koje predstavljaju vrstu društvenih centara zasnovanih na mogućnostima savremene informatičke tehnologije. Na primer tzv. *ženski e-klubovi*⁵¹ počeli su da se razvijaju u Kovačima, Kušićima, Beškoj, Ljuboviji i Paraćinu i

⁵⁰ Prema: „Kutak za kvalitetnije starenje“ <http://www.kragujevac.co.rs/?p=46127>

⁵¹ Formiranje ženskih e-klubova. Prema: <http://www.e-jednakost.org.rs/projekti/klubovi.html>

zamišljeni su kao centri za digitalno opismenjavanje svog lokalnog stanovništva i mesta za druženje, ali i osmišljavanje mogućnosti zapošljavanja. Drugi primer su *Teledomovi* i *Telekolibe* koje je otvorio Teledom savez Srbije.

Teledomovi i Telekolibe, Teledom savez Srbije

Teledom savez Srbije postoji od 1999. godine i osnovni cilj mu je da doprinese aktiviranju i pružanju odgovora na zahteve razvoja malih sredina u odnosu na velike. Za deceniju postojanja otvorili su *Teledomove* u 75 lokalnih sredina, obučili za rad na računaru više od 18.000 lica. Više od 1.000 lica je prošlo obuke za razvoj preduzetništva. Savez aktivno sarađuje sa Nacionalnom službom zapošljavanja.

Misija Teledom pokreta je, da kroz svoje delovanje i rad, u funkciji dobrobiti ljudi i razvoja same sredine, uz očuvanje njihovih istorijskih, kulturnih i drugih vrednosti, doprinose stvaranju jednakih šansi i osiguravanju jednakih uslova za svakog.

Teledom je **višefunkcionalni informatičko–telekomunikacioni i uslužni centar malih zajednica, otvoren za sve**. Zahvaljujući *Teledomovima* pripadnici/e lokalne zajednice imaju mogućnost lakog dolaženja do informacija putem interneta, što im pomaže u unapređenju i razvijanju svog posla, kao i započinjanju novih malih biznisa. U *Teledomovima* se može dobiti i stručna pomoć oko objavljenih razvojnih, donatorskih i drugih konkursa.

U Srbiji se iskustvo *Teledomova* prenelo najpre u Vojvodinu iz susedne Mađarske. Prvi *Teledom* je osnovan 1985. u Švedskoj, a sada *Teledomovi* postoje u Rusiji, Bugarskoj, Estoniji, Slovačkoj, Bosni i Hercegovini...

Prema: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2866

Postoje i inicijative oživljavanja MZ kao društvenih centara. Na primer, beogradska opština Novi Beograd je poslednjih godina učinila mnogo na planu saradnje sa lokalnim OCD, a jedan od vidova saradnje ogleda se i ustupanju na besplatno korišćenje mnogobrojnih prostorija mesnih zajednica. Na ovaj način zaživeli su prostori osam mesnih zajednica, u kojima se održavaju aktivnosti Novobeogradske kulturne mreže i organizacije ApsArt, koja je u u MZ "Studentski grad" otvorila prvo *Pozorište u zajednici* u Srbiji.

VI Zaključci i preporuke

VI 1. Osvrt na ograničenja

- Istraživanje je donekle bilo ograničeno dostupnošću podataka na internetu: a) neke inicijative nemaju svoje sajtove; b) otežan pristup podacima o centrima koji se nalaze u zemljama čiji jezik istraživači ne govore.
- Kontaktiranje meglom, kako bi se došlo do konkretnijih podataka, naišlo je na veoma slab odziv, a u slučajevima kada su odgovori dobijeni, često nisu bili relevantni za istraživanje.
- Nejasnoća i različita značenja termina *društveni centar*, i svih njegovih varijacija (centar u zajednici, slobodni prostor i sl.) u znatnoj meri je otežala istraživanje kada su u pitanju evropske zemlje, uključujući i naš region.
- Posebno je evidentan nedostatak podataka na internetu o organizacionoj strukturi društvenih centara, modelima upravljanja, izvorima finansiranja, odnosno modelu finansijske održivosti. Većina društvenih centara se predstavlja na internetu isključivo preko svojih aktivnosti. Ovo je u velikoj meri otežalo analizu dobrih praksi.

VI 2. Zaključci

- Društveni centri su koncept i tvorevina koja se zasniva na srodnim oblicima koje u zapadnoj kulturi egzistiraju od XVIII veka, pa nadalje, odnosno počele su da se razvijaju uporedo sa razvojem građanskog društva.
- Sjedinjene Američke Države i Ujedinjeno Kraljevstvo su ostvarile veliki uticaj na razvoj koncepta društvenog centra i i dalje predstavljaju područja gde se ovaj koncept sa velikim uspehom razvija i unapređuje.
- Po svom poreklu ili inicijativi za osnivanje, kao i po sistemu vrednosti koji zastupaju, društveni centri su vrlo različiti, ali im je zajednička ideja–vodilja, a to je da nastoje da odgovore na raznovrsne društvene potrebe različitih grupa građana/ki u lokalnoj zajednici.
- Osnovne karakteristike društvenih centara su: tendencija da organizuju raznovrsne aktivnosti i da ih ponude zainteresovanima, neprofitna orijentacija i usmerenost na podršku zajednici u kojoj rade.
- Iako u teoriji svi društveni centri imaju zajedničke osnovne karakteristike, u praksi postoje razlike naročito kada je u pitanju usmerenost na podršku zajednici u kojoj rade, te bismo u tom smislu mogli napraviti razliku između centara koji su više usmereni na pružanje usluga i koji predstavljaju vrstu “servisnih društvenih centara” i onih centara koji su suštinski usmereni na izgradnju zajednice i aktiviranje svih građana/ki i koji predstavljaju “autentične društvene centre”. U skladu sa tim mogli bismo napraviti i razliku između “korisnika” i “učesnika”.
- Ako ih analiziramo u kontekstu grupa kojima pružaju usluge, društveni centri su usmereni na različite korisničke grupe – potencijalno, celokupnu populaciju određene zajednice ili samo na

jednu grupu. U poslednjem slučaju, najčešće su to deca i mladi, OSI i deca sa smetnjama u razvoju za koje su aktivnosti društvenih centara put ka društvenom uključivanju (socijalnoj inkluziji).

VI 3. Preporuke

1. Organizacija i upravljanje

- Od samog početka formiranja centara u zajednici, **održavati vezu sa lokalnom samoupravom i uključiti je u proces donošenja odluka** (u određeno upravno telo centra).
- **Održavati vezu sa svim javnim institucijama, ustanovama i OCD, koje su na bilo koji način povezane sa korisničkim grupama i/ili aktivnostima centara** – uključiti ih u razmenu informacija, donošenje odluka i ispitati mogućnosti korišćenja njihovih resursa za pojedine aktivnosti centara, kao i partnersko organizovanje aktivnosti. Takođe ispitati mogućnosti uključivanja pojedinaca iz ovih institucija u svojstvu počasnih promotera centara u lokalnoj zajednici, kao i njihovog davanja povremenog volonterskog doprinosa u organizovanju aktivnosti centara.
- **Formulisati misiju, viziju i vrednosti ili principe** na kojim se zasniva rad svakog društvenog centra – razvojno-obrazovnog centra u okviru ovog projekta. Ovi elementi bi trebalo da budu osnova za buduće **strateško planiranje** rada svakog centra i izradu razvojnih i strateških dokumenata.
- **Razviti model upravljanja** koji bi se zasnivao na nekim minimalnim zajedničkim elementima upravljačke strukture: upravni odbor ili savet (sastavljen od predstavnika lokalne samouprave i lokalnih ustanova, predstavnika konkretnog centra i predstavnika korisnika usluga centra); programski koordinator/ka centra; pomoćnik koordinatora; saradnici-voditelji pojedinačnih aktivnosti centra. Pored navedenih osoba, potrebno je predvideti osobu/e za održavanje higijene prostora i finansijskog saradnika (ovlašćenog računovođu koji bi bio angažovan za ažurno vođenje finansijske dokumentacije i izradu završnog računa i drugih finansijskih dokumenata u skladu sa našim zakonskim okvirom).
- Razmotriti mogućnost **osnivanja jednog ili više tela sastavljenih od korisnika**, koja bi imala **nadzornu i savetodavnu funkciju** (Zajednički savet ili Veće korisnika, odnosno saveti/veća za pojedinačne grupe korisnika).
- Uraditi **analizu prioritarnih potreba u svakoj od zajednica** u kojoj se razvija društveni centar – analiza situacije u lokalnoj zajednici, lokalnih strateških dokumenata i akcionih planova, kapaciteta, prioritarnih ciljnih grupa, izvora finansiranja i slično. Na osnovu ovakve analize raditi razvojne planove i neophodne obuke za svaki od društvenih centara.
- **Razviti u svakom od centara osnovni kodeks ponašanja ili dogovor o radu i ponašanju u centru** koji bi se kroz participativni pristup proverio i usaglasio sa korisnicima usluga.

- **Obezbediti uvodnu, orijentacionu obuku/trening za buduće osoblje centra,** u cilju ujednačavanja pristupa korisnicima i načina sprovođenja aktivnosti.
- **Obezbediti početnu i kontinuiranu obuku kada su u pitanju znanja i veštine iz oblasti volonterizma** – kako motivisati ljude da volontiraju i kako ih zadržati. U tom smislu bilo bi dobro uspostaviti kontakte sa volonterskim centrima u Srbiji (npr. Volonterski centar Vojvodine i Volonterski centar u Nišu).
- Precizno utvrditi i pridržavati se **procedura rada**, konstantno raditi na razvoju i unapređenju **standarda rada**, koji uključuju i **praćenje i evaluaciju aktivnosti**. Sprovoditi redovnu internu evaluaciju rada centara, na kraju svake kalendarske godine.

2. Uloga korisnika - učesnika

- **Omogućiti učešće korisnika** u kreiranju i razvijanju, a po mogućstvu i sprovođenju aktivnosti centara. U tom smislu, razmotriti razliku između pojmova i termina **“korisnik”** i **“učesnik”**. Termin koji se koristi mogao bi uticati i na percepciju centra kod građana/ki, kao i na nivo njihovog stvarnog uključivanja.
- Razvijati centre na principima **socijalnog uključivanja** svih korisnika, bez obzira na nacionalnu pripadnost, a naročito korisnika iz osetljivih grupa.
- Redovno sprovoditi **aktivnosti dosezanja do svih korisničkih grupa**, a naročito aktivnosti promocije centara među osetljivim grupama.
- Poseban fokus staviti na **privlačenje mladih ljudi** u centre i konstantno raditi na podsticanju omladinskog aktivizma. Omogućiti mladima da preuzmu aktivnu ulogu u kreiranju i organizovanju kulturno-umetničkih aktivnosti. Rukovoditi se mogućnošću da centri postanu i mesta za izlazak, kao i prostor za upražnjavanje individualnih i grupnih kreativnih aktivnosti (npr. prostor za probe mladih neafirmisanih muzičara).
- Osmisliti **strategiju privlačenja žena**, a naročito žena iz osetljivih grupa, i uključivanja u određene programske aktivnosti.

3. Programi i aktivnosti

- **U razvijanje centara uključiti i koncept “trećeg mesta”**, odnosno predvideti i potpuno slobodne aktivnosti – razgovore i druženje.
- **Obezbediti kvalitetnu i atraktivnu ponudu usluga centara**, zasnovanu na ispitanim potrebama korisnika, vodeći računa o svim grupama. Uključiti u program **atraktivne i kreativne umetničke programe koji se baziraju na aktiviranju učesnika i interaktivnosti** (npr. participativna drama i pozorište).
- Kada su u pitanju **deca**, naročito do kraja osnovnoškolskog uzrasta, **predvideti užinu**.

- U skladu sa strukturom i potrebama korisnika, razvijati i programske aktivnosti koje bi podržavale i promovisale **značaj porodičnog okruženja** za decu i mlade (na primer, porodično savetovalište, porodična konferencija, radionice na specifične teme – komunikacija između adolescenata i roditelja, rešavanje konflikata u porodici i sl.).
- Razmišljati i u pravcu razvijanja **malih dohodovnih projekata** i zadovoljavanja ekonomskih potreba korisnika – zadrugarski model, zajednička bašta, kafe/restoran, iznajmljivanje prostora za spoljne saradnike, prodaja ručnih radova i ostalih proizvoda nastalih tokom aktivnosti, prodaja namirnica...

4. Finansiranje

- **Obezbediti relativnu stabilnost podrške iz lokalnog budžeta (preko linije 481, namenjene za podršku udruženjima građana, budžetskih linija koje podržavaju lokalne usluge socijalne zaštite i sprovođenje lokalnih akcionih planova, ili nekih drugih budžetskih linija).** Ovako rešeno finansiranje bi potpomoglo finansijsku održivost društvenih centara.
- **Konstantno raditi na razvijanju i unapređivanju veština prikupljanja novčanih sredstava iz domaćih i stranih izvora finansiranja.** Organizovati **obuke za pisanje projekata** i održavati redovno **informisanje o postojećim programima i izvorima finansiranja.** Postoji veliki broj inovativnih aktivnosti prikupljanja novčanih sredstava, koje se mogu organizovati u cilju podsticanja **individualnih i korporativnih davanja.** Posebno razvijati koncept individualnog donatorstva koji je u svetu odavno zastupljen, a kod nas nedovoljno stimulisan.

5. Promocija i umrežavanje

- **Promovisati aktivnosti i ulogu centra u lokalnoj zajednici, organizovanjem periodičnih događaja** – okrugli stolovi, izložbe i performansi, pozorišne i druge predstave, nastupi u lokalnim i regionalnim medijima (TV, radio).
- **Razviti internet prezentaciju svih centara** obuhvaćenih projektom koja bi sadržavala pregledne, ažurne i relevantne informacije.
- Uspostaviti **mrežu svih društvenih centara uključenih u ovaj projekat** i pored kontinuirane razmene putem e-komunikacije organizovati i periodične sastanke osoblja svih centara iz mreže. Cilj ovih sastanka bi bio uspostavljanje dogovora o mogućnostima unapređenja kvaliteta usluga centara.
- **Uspostaviti vezu sa uspešnim centrima i organizacijama u Srbiji i regionu** u cilju razmene iskustava, transfera znanja, i eventualno osnivanja nacionalne i regionalne mreže. Učenje i razmena treba da budu kontinuirani, a ne samo na početku razvoja centara. Potrebno je razmotriti mogućnosti za zajedničke projekte i obezbediti vidljivost društvenih centara.

Reference

- 16+ Youth Day Care Centre - Alliance for Children and Youth. Dostupno na: <http://www.acybg.org/about-en.htm>
- ABC No Rio. Dostupno na: http://sh.wikipedia.org/wiki/ABC_No_Rio
- About the UK social centre network. Dostupno na: <http://thepad.wordpress.com/about-social-centres-and-the-uk-network/>
- Albany Park Autonomous Center. Dostupno na: <http://mexicosolidarity.org/centroaut%C3%B3nomo/en>
- Allaktivitetshus Lindangen. Dostupno na: <http://www.malmo.se/allaktivitetshusetlindangen>
- Arci Soliera. Dostupno na: <http://www.arcisoliera.com/>
- ASCII (Amsterdam Subversive Center for Information Interchange). Dostupno na: http://sr.wikipedia.org/wiki/ASCII_%28skvot%29
- Bedhampton Social Hall Centre. Dostupno na: <http://www.bedhampton-social.hampshire.org.uk/index.html>
- Beloved Community Center. Dostupno na: <http://belovedtest.buzzr.com/>
- Boys and girls towns. Dostupno na: <http://bgti.org/>
- Cardboard citizens. Dostupno na: <http://www.cardboardcitizens.com/>
- Carehome – Day Care Centres. Dostupno na: <http://www.carehome.co.uk/day-care-centres/>
- Centar za dnevne aktivnosti starijih osoba – „Kutak za kvalitetnije starenje“. Dostupno na: <http://www.kragujevac.co.rs/?p=46127>
- Centar za kulturu Berane. Dostupno na: <http://www.berane.me/index.php?IDSP=323&jezik=lat>
- Centar za mlade u Čajetini. Dostupno na: <http://www.cmok.org.rs/>, <http://www.cajetina.org.rs/vest/otvoren-centar-za-mlade>, <http://www.mladicajetine.org/>
- Centar za mlade u Kragujevcu. Dostupno na: <http://www.centarzamlade.com/>
- Centar za razvoj usluga socijalne zaštite “Knjeginja Ljubica”. Dostupno na: http://www.kragujevac.rs/Grad_Kragujevac-1-1
- Centro Sociale Leoncavallo. Dostupno na: http://it.wikipedia.org/wiki/Leoncavallo_%28centro_sociale%29 i <http://www.leoncavallo.org/>
- Communal garden. European Guide for Civil Dialogue, Participatory Democracy in Europe, publikacija dostupna na: www.pourlasolidarite.eu
- Community Center of La Canada Flintridge. Dostupno na: http://www.cclcf.org/index.lasso?page=home&nav_menu_parent_id=2
- 'Community centres (centers) and associations', Smith, M. K. (2002). *The encyclopedia of informal education*. Dostupno na: www.infed.org/association/b-comcen.htm
- Community centres. Dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Community_centre
- Dnevni boravak za decu sa invaliditetom - Udruženje Zlatiborski krug. Dostupno na: <http://www.cajetina.org.rs/vest/zapo%C4%8Det-projekat-unapredjenja-rada-dnevnog-boravka-za-decu-sa-invaliditetom-u-%C4%8Dajetini-zra%C4%8Dak>

Društveni centar Rojc. Dostupno na: http://sr.wikipedia.org/wiki/Karlo_Rojc_%28skvot%29 i <http://rojcnet.pula.org/>

Društvo za razvoj dece i mladih – Otvoreni klub, Niš. Dostupno na: <http://oknis.org.rs>

Društvo za razvoj kreativnosti, Aleksinac. Dostupno na: <http://okaleks.org.rs>

EKH - Ernst Kirchweger Haus. Dostupno na: <http://sr.wikipedia.org/wiki/EKH>

Elektromadona. Dostupno na: <http://sr.wikipedia.org/wiki/Elektromadona>

Family centers. Dostupno na: <http://www.familycenters.org/about-us>

Formiranje ženskih e-klubova. Dostupno na: <http://www.e-jednakost.org.rs/projekti/klubovi.html>

Forthspring Intercommunity group. Dostupno na: <http://home2.btconnect.com/Forthspring/home.htm>

FORUM MNE, Omladinski klubovi. Dostupno na: <http://www.forum-mne.com/>

Give-away shop. Dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Free_shop

GRACE – Grass Roots Art and Community Effort. Dostupno na: <http://www.graceart.org/index4new.html>

Građanski fond „Panonija“, Novi Sad. Dostupno na: <http://panfond.org>

Hacker. Dostupno na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Hacker>

Hackerspace. Dostupno na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Hacklab>

Hong Kong Community Halls and Centres. Dostupno na: http://www.had.gov.hk/en/public_services/community_halls_centres/ccch.htm

Infoshop. Dostupno na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Infoshop>

Iperbole – La rete civica di Bologna. Dostupno na: <http://informa.comune.bologna.it/iperbole/sportellosociale/articoli/714>

ISCYP Network (Integrated Services for Children and Young People). Dostupno na: <http://iscyp.aepforum.org/>

Klubovi “Mesečina”. Dostupno na: <http://www.foundmoon.erdsoft.eu> i <http://www.mesecina.subotica.net/>

Kulturkosmos. Dostupno na: <http://www.kulturkosmos.de/en/kulturkosmos/>

Kulturzentrum Reitschule. Dostupno na: http://de.wikipedia.org/wiki/Kulturzentrum_Reithalle

La Banca del Tempo. Dostupno na: http://it.wikipedia.org/wiki/Banca_del_Tempo

La Kuizin. European Guide for Civil Dialogue, Participatory Democracy in Europe, publikacija dostupna na: www.pourlasolidarite.eu

L'Ateneu of Nou Barris. Dostupno na: <http://www.labforculture.org/en/directory/contents/region-in-focus/spain/l-ateneu-popular-nou-barris>

Međunarodni centar za decu i omladinu Novo Sarajevo. Dostupno na: <http://www.mladi.ba/>

Metelkova mesto. Dostupno na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Metelkova>

Milanović, L., Ćirić-Milovanović, D. I Hans van der Vilen (2012): Preko zapošljavanja do inkluzije osoba sa invaliditetom u Srbiji. Beograd. Balkanski fond za lokalne inicijative.

Miles Nadal – Jewish Community centre. Dostupno na: www.mnjc.org, http://www.jewishtorontoonline.net/home.do?ch=events&cid=org-1432&jt_style=detail

Mill Youth Centre. Dostupno na: <http://wellaware.org.uk/organisations/10998-the-mill-youth-centre-easton-youth-project?page=47>

Mladi Info Centar. Dostupno na: <http://www.mladiinfo.com/web/>

New Start Education Centre. Dostupno na: <http://newstart.aepforum.org/>

Next Aid Multipurpose Center – Youth with Vision. Dostupno na: <http://www.nextaid.org/multipurposecenter.htm>

Omladinski centar - Loznica. Dostupno na: http://www.iskra.org.rs/ARHIVA%20VESTI/U_Loznici_otvoren_omladinski_centar.htm

Omladinski klubovi PROAKTIV. Dostupno na: <http://www.triagolnik.org.mk/>

Omladinski klubovi PRONI. Dostupno na: <http://www.pronibrcko.ba/omladinski-rad/mrea-klubova.html>

Otvoreni omladinski centar Zdravo da ste. Dostupno na: <http://www.zdravodaste.org/latn/?page=65>

Ouston Community Centre. Dostupno na: <http://www.oustoncommunitycentre.com/> i <http://www.oqa.me.uk/>

Oxford Action Resource Centre (OARC). Dostupno na: <http://theoarc.org.uk/>

Paradise Community Center. Dostupno na: http://www.paradisecommunitycenter.com/About_Us.html

Pennsylvania Family Centers. Dostupno na: <http://www.dpw.state.pa.us/findfacilsandlocs/preventiveservicesfamilycenters/index.htm>

Priznanje MLADGRAD. Dostupno na: http://www.iskra.org.rs/ARHIVA%20VESTI/Loznici_priznanje.htm

Religious community centres. Dostupno na: <http://www.the-annexe-partick.org.uk/types.html>

Self managed social centers in Rome. Dostupno na: http://www.tmcrew.org/csa/csa_en.htm

Skarmyra allaktivitetshus. Dostupno na: <http://www.moss.kommune.no/Artikkel.aspx?Aid=6343&back=1&Mid1=7505&Mid2=&Mid3=&>

Social center. Dostupno na: <http://thepad.wordpress.com/about-social-centres-and-the-uk-network/>

Social centers. Dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Social_center

Squatting. Dostupno na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Squatting>

Svратиште - Centar za integraciju mladih. Dostupno na: <http://www.cim.org.rs>

Teledom. Dostupno na http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2866

The All Stars Project. Dostupno na: <http://www.allstars.org>, <http://www.allstars.org/ux>

The Bulwell Community Toy Library. Dostupno na: <http://www.toy-library.co.uk/>

The Corrymeela community. Dostupno na: <http://www.corrymeela.org/>

The London Irish Centre. Dostupno na: <http://www.londonirishcentre.org/>

Third place. Dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Third_place

Thringstone Community Centre. Dostupno na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Thringstone>

Turning point. Dostupno na: <http://www.turningpoint.org.in/>

Udruženje za ostvarivanje kulturnih i humanih ciljeva „Ravangrad“, Sombor. Dostupno na: http://zaprokul.org.rs/LKP/Sombor/udruenje_za_ostvarivanje_kulturnih_i_humanih_cilj.html

UK Social Centre Network. Dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/UK_Social_Centre_Network

Urban-in, Novi Pazar. Dostupno na: <http://urbanin.org>

WRVS - Women's Royal Voluntary Service. Dostupno na: <http://www.wrvs.org.uk/>

Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 129/07

YMCA – Young Men’s Christian Association. Dostupno na: <http://en.wikipedia.org/wiki/YMCA>

Young Potential. Dostupno na: <http://www.youngpotential.co.uk/>

Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/11

Prilozi

PRILOG 1: FOTOGRAFIJE DRUŠTVENIH CENTARA

The Oxford Action Resource Centre (OARC), <http://theoarc.org.uk/>

Prostor za sastajanje

Prostor za rad

Besplatna prodavnica / prodavnica za poklanjanje stvari, http://en.wikipedia.org/wiki/Free_shop

Hakerski prostor, <http://en.wikipedia.org/wiki/Hacklab>

PRILOG 2: POLITIKA DRUŠTVENOG CENTRA OARC KAO SIGURNOG MESTA ZA NJEGOVE KORISNIKE/CE

- Lično ste u potpunosti odgovorni za prepoznavanje i komuniciranje Vaših potreba.
- Vaša odgovornost je i da slušate druge koji pokušavaju da artikuliraju svoje potrebe, kao i da uzimate u obzir njihova osećanja u vezi Vašeg ponašanja.
- Fizičke i emocionalne granice svakog od nas su drugačije. Uvek tražite pristanak druge osobe pre nego što pokrenete neku temu koju druga osoba može da smatra intimnom i proverite da li se ljudi osećaju komotnim da pričaju o izvesnim temama (na primer, seksualno zlostavljanje, seksualna iskustva, fizičko nasilje ili susreti sa policijom).
- Obraćajte pažnju na govor tela, jer ljudi često koriste neverbalne znake u komunikaciji za saopštavanje neslaganja (izbegavaju kontakt očima, nalaze izgovore da se odmaknu od Vas, ne reaguju na Vaše fizičko približavanje).
- Budite odgovorni za Vaše sopstvene akcije i obraćajte pažnju na to kako Vaše ponašanje i govor utiču na druge. Imajte na umu da ne reaguju svi na isti način.
- Poštujte mišljenja i stavove drugih. To ne znači da svi moraju da se slažu u svemu, već da u diskusije treba da ulazite bez predrasuda i vređanja ličnosti drugih ljudi.
- Pokušajte da izbegnete jezik koji drugi mogu smatrati napadačkim ili potcenjivačkim.
- Obraćajte pažnju na druge i pokušajte da ne ostavljate okolo bilo šta što bi ugrozilo njihovu fizičku bezbednost
- Pušenje u zatvorenom prostoru je zabranjeno. Ukoliko konzumirate alkohol ili druga opojna sredstva, budite svesni kako oni utiču na Vas i ograničite njihovu upotrebu ukoliko znate da pod njihovim uticajem postajete nasilni ili ne poštujete druge ljude.
- Budite svesni sebe i toga kako se osećate. Ako Vam je potrebna pomoć, ne ustručavajte se da je potražite ili da pozovete prijatelja. Fizičko sklanjanje iz situacije može da bude od velike pomoći.

Društvo za razvoj dece i mladih – OTVORENI KLUB

Trg učitelja Tase 2, Niš

018/523 422

www.oknis.org.rs